

Et anerkendelses- ideal i socialt arbejde tager form

- en empirisk narrativ bruger-
undersøgelse af Livas praksis

AALBORG
UNIVERSITET

Af Vibeke Bak Nielsen

Et anerkendelsesideal i socialt arbejde tager form

Et anerkendelsesideal i socialt arbejde tager form

- en empirisk narrativ brugerundersøgelse af Livas praksis

Vibeke Bak Nielsen, Aalborg Universitet

Kolofon

Titel:

Et anerkendelsesideal i socialt arbejde tager form

Udgivet af:

Institut for Sociologi og Socialt Arbejde
Aalborg Universitet

Online:

<https://vbn.aau.dk/da/persons/123784>

Copyright:

Vibeke Bak Nielsen

Illustration og opsætning:

Henrik Madsen

Tryk:

Johnsen Graphic Solutions A/S

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Introduktion til rapportens indhold og opbygning	11
Kapitel 1: Kontekst og undersøgelsens formål	13
Kapitel 2: Undersøgelsens design	18
Programteorien	18
Et narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv	20
Databehandling	23
Kapitel 3: Programteori	23
Målgruppe.	25
Problemforståelse	29
Hensigten	31
Forandringstanker.	33
Forandringsstrategier.	34
Livas forløb og ydelser	35
Opsamling.	38
Kapitel 4: Livabrugernes effektivvurderinger..	41
Den personlige arena.	41
Den samfundsrettede arena	44
Opsamling	47
Kapitel 5: Retningsgivende viden for god praksis	50
Set, grebet og rummet	50
Adgang til at få øje på, forståelse og accept af sig selv..	53
Rettigheder – indsigt og overblik..	54
Retten og støtten til at træffe og handle ud fra egne beslutninger	55
Tilgængelighed	56
Fællesskaberne	58
Forbundne processer og mekanismer	61
Fra bruger til ???	61
Opsamling	64
Kapitel 6: Konklusion og anbefalinger	68
Referencer	77

Learning to Live

Beth Hart

I keep my head on straight
And my eyes wide open
I try to move forward

Wishing and hoping
I took a hold of myself
In the middle of November
Don't you look back now
Is all I can remember

I feel like I'm leaving
Like I'm leaving home
Like the clouds are parting
and I'm not alone

I'm learning to live
Living to learn
Starting to sing my song
Right, or wrong
Breaking away
Setting me free
Free to be my own me
I'm learning to live

I got my vanity crisis
From my beautiful mother
I'm not gonna go there
I'm anything other
Take another deep breath now
It's just one more hurdle
I'm breaking this line
Before it comes full circle

I feel like I'm leaving
Like I'm leaving home
Like the clouds are parting
and I'm not alone

I'm learning to live
Living to learn
Starting to sing my song
Right or wrong
Breaking away
Setting me free
Free to be my own me

I found a place where I can lay my hate
down
Somewhere that I can finally be myself -
be myself

I'm learning to live
Living to learn
Starting to sing my song
Right or wrong
Breaking away
Setting me free
Free to be my own me

I'm learning to live
Living to learn
Starting to sing my song
Right or wrong
I'm breaking away
Setting me free
Free to be my own me
I'm learning to live...

Forord

I 2020 foreslår Trine H. Grünberger og jeg bestyrelsen at igangsætte en ekstern kvalitativ undersøgelse af Livas arbejde og indsatser for de mennesker, vi laver socialt arbejde for. Vi ønsker en undersøgelse af, hvordan de sociale indsatser, vores idealer og forestillinger om det, vi gør, virker i mødet med de mennesker, vi møder i vores praksis. Virker vores indsatser? Hvordan virker de? Kan vi få øje på noget særligt i vores praksis? Har Liva en berettigelse?

Vi var enige om, at vi vil give forskeren fri adgang til os. Vi var enige om, at vi var interesseret i Livabrugernes erfaringer og oplevelse af indsatserne. Både den betydning indsatserne har haft og det ved indsatserne, der har gjort en forskel for brugerne. Vi er ikke kun interesseret i evidens i forhold til, om brugerne bliver selvforsørgende, kommer i uddannelse eller arbejde. Vi har ønsket at arbejde med en bredere forståelse af effekt eller betydning forstået som den betydning, Livabrugerne tilskriver Livas indsatser.

Mine kolleger har været meget optaget af at skabe rum for forskerens frie adgang til data, observation og samtaler med Livabrugerne samtidig med, at de har været opmærksom på den sårbare situation, Livabrugerne befinder sig i. Fagligt har de været meget nysgerrige i forhold til, hvordan Livas værdier, teoretiske og metodiske ståsteder viser sig i forskningen. Til mine kollegaer vil jeg sige, at jeg er så stolt og taknemlig, fordi hvert enkelte empiriske udsagn fortæller, hvor dedikeret I er i jeres arbejde, hvor meget I er med til at bidrage til at implementere vores værdier og metoder samt forståelsen af sociale problemers udspring og generative mekanismer. Flere kan lære af jeres arbejde og dedikation: Socialt arbejde med udsatte mennesker kan ikke sættes i kasser og trappetrinsmodeller i en afgrænset periode. Socialt arbejde lykkes ikke med sanktioner og disciplinering. Socialt arbejde handler om at se, lytte og forstå og derved styrke det andet menneske.

Der er også meget at lære. Vi skal bruge denne undersøgelse i vores kommende faglige møder til at udvikle vores praksis i en feministisk organisation. Vi skal bruge resultaterne til at sætte dagsordenen i socialt arbejdets udvikling. Vi skal kræve etablering af en ny socialpolitik, hvor brugerne oplever, at de bliver taget alvorligt og ikke sanktioneres, set ned på eller stigmatiseret.

Undersøgelsen belyser ikke frivillige indsatser. Det var heller ikke hovedfokus her. Der er blevet forsket meget i frivilligheden, og det skal vi også i fremtiden, men i denne undersøgelse har fokus været på vores faglige indsatser - grundeksistensen for Liva.

Livabrugere har været grundkilden til empirien. Brugernes nøgterne fortællinger viser læserne, hvad Liva er for noget, og hvad Liva kan udrette. Brugerne fortæller, hvordan socialt arbejde bør se ud i en dansk velfærdsstat. Brugerne fortæller, hvor-

dan socialarbejdere skal gribe komplekse problemstillinger an uden at miste blikket for det menneske, der har problemer. Jeg håber, at flere af mine fagfæller og studerende på socialrådgiveruddannelserne vil bruge undersøgelsen i deres egen praksis.

Grundlæggende er socialt arbejde meget enkelt: plant fødderne, hold fast ved det menneske, der er udsat i stormvejr, lyt til det menneske, se mennesket bag de sociale problemer og sørg for at mennesker kan blomstre i sit eget tempo.

Tak til de Livabrugere, der har givet så meget til forskningen og viser os, hvordan vi kan udvikle os som socialarbejdere. Jeg tager hver jeres forslag til mig i mit videre virke. Tak til Livakolleger, ledergruppen, bestyrelsen og tak til Vibeke Bak Nielsen for hendes arbejde.

God læselyst

Flora Ghosh, socialrådgiver, cand.scient.soc.

Livas stifter og direktør

Introduktion til rapportens indhold og opbygning

Denne rapport er et videns-bidrag i studiet af virkningsfulde mekanismer i omsætningen af et anerkendelsesideal i socialt arbejde med mennesker, som kæmper med komplekse psykosociale problemer og forskellige former for udsathed. Livas praksis bygger på et anerkendelsesideal, og med denne undersøgelse ønsker Liva at belyse, evaluere og kvalificere det metodiske grundlag for Livas sociale arbejde med mennesker med skadevirkninger fra seksalg og for mennesker, der har været udsat for incest, seksuelle overgreb, fysisk og psykisk vold. Undersøgelsen iværksættes også ud fra et ønske om at bidrage til metodeudviklingen og forebyggelsesindsatser gennem vidensdeling på tværs af sociale organisationer, der arbejder med målgruppen, med henblik på en generel kvalificering af praksis.

Undersøgelsens design er inspireret af virkningsevalueringens modellens (Dahler-Larsen, 2003) programteoretisk udgangspunkt, som udgør undersøgelsens fortolkningsramme og et empirisk narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv. Designet bygger på en antagelse om, at en central mekanisme i forhold til, om indsatsen virker, er, at brugerne af Livas indsatser oplever, at den retter sig mod en inddragelse af deres unikke fortællinger, behov og oplevelser.

I første kapitel redegøres der for undersøgelseskonteksten. Livas historie, idealer og organisering. Samtidig uddybes formålet med undersøgelsen.

I andet kapitel redegøres der for undersøgelsens design. Der redegøres først for arbejdet med programteorien som fortolkningsramme. Derefter redegøres der for et narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv i den empiriske undersøgelse herunder relevante etiske betragtninger. Afslutningsvis redegøres der for behandlingen af data.

I tredje kapitel redegøres der for Livas programteoretiske udgangspunkt og fortolkningsramme: hvilke forestillinger gør man sig i Liva om det, man foretager sig, hvorfor og indsatsernes betydning? Kapitlet er bygget op omkring følgende underpunkter: målgruppe, problemforståelse, hensigten, forandringstanker og forandringsstrategier.

I kapitel fire redegøres der for Livabrugernes effektvurderinger. Det vil sige den betydning indsatserne har haft for Livabrukerne. Analytisk kategoriseres forandringerne i forhold til en personlig arena og en samfundsmæssig arena. Kapitlet rundes af med en opsamling af de empiriske analyser.

I kapitel fem rettes blikket mod det, der i Livabrugernes fortælling empirisk viser sig som virkningsfulde mekanismer og retningsgivende viden for god praksis i socialt arbejde med målgruppen. Kapitlet er bygget op omkring de temaer, der identificeres i empirien:

- Set, grebet og rummet
- Adgang til at få øje på, forståelse og accept af sig selv
- Rettigheder – indsigt og overblik
- Retten og støtten til at træffe og handle ud fra egne beslutninger
- Tilgængelighed
- Fællesskaberne
- Forbundne processer og mekanismer
- Fra bruger til ???

I den afsluttende opsamling zoomes der ind på de forskellige elementer, processer og mekanismer, som træder frem i Livabrugernes fortællinger.

I kapitel seks skrives undersøgelsens konklusioner og anbefalinger frem.

Afslutningsvis vil jeg gerne her benytte lejligheden til at takke både Livabrugerne og Livamedarbejderne for den imødekommenhed, åbenhed og professionalisme, jeg har mødt i arbejdet med denne undersøgelse. Det er fortællinger fra sårbare liv og en praksis i socialt arbejde, som stiller store krav til ikke bare viden og faglige færdigheder men empati, nærvær, personlig integritet og dømmekraft hos de socialarbejdere, som møder og er der i samarbejdet med Livabrugerne. Jeg bøjer mig ydmygt i beundring over Livabrugernes styrke. En styrke de færrest får øje på. For den ses ikke med det blotte øje. Men for mig blev Beth Hart *Learning to Live* soundtracket til denne undersøgelse. Hun er for mig en helt særlig kombination af noget sårbart, skadet og en ur-agtig råstyrke, lys og mørke i en helt særlig tone, som ramte mig hver gang, jeg interviewede en Livabrunder. Tak for jeres bidrag!

Kapitel 1: Kontekst og undersøgelsens formål

Den 14. september 2009 grundlægger Flora Ghosh, socialrådgiver, cand.scient. soc. sammen med en gruppe mennesker **Liva – Forening mod skadevirkninger af prostitution**. Navnet er valgt på foreningens stiftende generalforsamling og er en forkortelse af fire vigtige grundelementer i Livas arbejde: Liv, Integritet, Viden og Arbejde.

Foreningen grundlægges med det formål at arbejde med mennesker i udsatte positioner ud fra en feministisk etik i en forståelse af, at faktorer som køn, seksualitet, etnicitet, økonomisk og kulturel baggrund, sociale og kulturelle udtryksformer, fysisk eller psykisk handicap har en indflydelse på, hvilke udfordringer man mødes af i livet, og hvilke muligheder man har for at handle på dem.

Det fremgår at foreningens vedtægter, at:

“Foreningen bygger på en grundlæggende respekt for menneskers ligeværd, menneskerettigheder og opretholdelsen af det enkelte menneskes værdighed. Medmenneskelighed og ligeværdighed er fundamentet for foreningens arbejde.

Foreningens virke er at bringe håb og yde omsorg ved at skabe og udvikle rammerne for et helhedsorienteret og vidensbaseret arbejde med og for mennesker i udsatte positioner som for eksempel prostitution, seksuel udnyttelse, incest eller overgreb uanset identitet, nationalitet og baggrund.

Foreningens mål er at genetablere trivsel og værdighed, fordi et liv uden udnyttelse er ret for alle.” (Livas vedtægter <https://livarehab.dk/om-os/vedtaegter/>)

Foreningen er landsdækkende og driver, som en af de første i Norden, tre rehabiliteringscentre i henholdsvis hovedstadsområdet, Sydsjælland og i Midtjylland. Herudover driver Liva det socialøkonomiske designvirksomhed LivaCreation samt krisecentret LivaShelter med to afdelinger: det ene i hovedstadsområdet og det andet i Midtjylland. Livas forskellige centre drives af et professionelt personale som omfatter lønnede socialrådgivere, socialpædagoger, psykolog, psykiatriske konsulenter, akademiske medarbejdere, omsorgsmedarbejdere, beskæftigelsesvejledere og designere samt frivillige. Foreningens arbejde finansieres via offentlige puljer, private donationer, salg af socialfaglige ydelser til kommunerne, indtægter fra krisecentret og medlemskontingenter.

Flora Ghosh (ordførende direktør) har siden grundlæggelsen i 2009 været central i udviklingen af de organisatoriske rammer og præciseringen af retningen i udviklingen af helhedsorienterede sociale indsatser og individuelt tilrettede forløb, der bygger på foreningens værdier. Den daglige ledelse af både rehabiliteringsindsatserne og krisecentrene varetages af to regionalchefer i henholdsvis region Sjælland og region Midtjylland. Der er desuden ansat en økonomi og administrationschef.

Liva har siden 2018 været VISO-leverandør på delområdet vold i nære relationer. VISO står for den Nationale Viden- og Specialrådgivnings Organisation og er en del af Socialstyrelsen. VISO's landsdækkende rådgivning er gratis og foregår lokalt hos dem, opgaven handler om. Liva var i 2018 landets eneste godkendte leverandør på området vold i nære relationer.

De, der søger rådgivning og behandling hos LivaRehab, betegnes som **Livadeltagere**. De kvinder, der tager ophold på §109 institutionen LivaShelter, betegnes **Livabeboere**. De unge, der søger hjælp pga. gråzoneprostitutionsproblematikker, betegnes **LivaUnge**. Den samlede målgruppe betegnes **Livabrugere**, som er den betegnelse, der generelt anvendes i denne undersøgelse af Livas praksis.

Undersøgelsen af Livas praksis kommer ud af et ønske fra Livas bestyrelse om at belyse, evaluere og kvalificere det metodiske grundlag for Livas sociale arbejde med mennesker med skadevirkninger fra sexsalg og for mennesker, der har været udsat for incest, seksuelle overgreb, fysisk og psykisk vold. Mennesker, som kæmper med komplekse sammensatte psykosociale problemer og forskellige former for udsathed. Der er forskning, som belyser senfølger af seksuelle overgreb, vold og undertrykkelse (Kartoft m.fl. 2014; Laursen og Johansen, 2020). Men der mangler viden om sociale indsatser og deres virkning i socialt arbejde med denne målgruppe.

Liva ønsker med denne undersøgelse af Livas praksis at bidrage til metodeudvikling og forebyggelsesarbejde på området med det formål at skabe opmærksomhed gennem vidensdeling om ovenstående problemstillinger og de indsatser, der arbejdes med på rehabiliteringscentrene og LivaShelter. Formålet er at genere retningsgivende viden for god praksis i forhold til Livas målgruppe. Den viden, der oparbejdes, skal både anvendes i forbindelse med Livas interne evalueringer, løbende metodeudvikling og kvalitetssikring, og formidles til et bredt praksisfelt, hvor der arbejdes med målgruppen mhp. forebyggelse og en generel kvalificering af praksis i både en dansk og nordisk kontekst.

Undersøgelsens design er inspireret af virkningsevalueringsmodellens (Dahler-Larsen, 2003) programteoretiske udgangspunkt og bygger på en antagelse om, at en central mekanisme i forhold til, om indsatserne virker, er, at Livabrukerne oplever, at de retter sig mod en inddragelse af deres unikke fortællinger, behov og oplevelser med indsatserne i et hverdagsnært nede fra perspektiv.

Undersøgelsen skal således skabe indsigt i, hvad der kendetegner Livas forestillinger om praksis, målgruppe, målgruppens behov og viden om målgruppens oplevelser af Livas indsatser med et særligt fokus på virkningen af specifikke elementer, forhold og måske ofte upåagtede mekanismer ved indsatserne, som empirisk træder frem i Livabrugernes fortællinger fra praksis. Undersøgelsen skal eksplicite brugerorienterede effektvurderinger af indsatserne og udspecificere indikatorer for god praksis i forhold til målgruppen.

En undersøgelse, der er inspireret af virkningsevalueringens programteoretiske udgangspunkt, kan medvirke til at udpege realistiske indikatorer for retningsgivende viden for god praksis, der er begrundet i forhold til Livas indsatser og de betingelser, som indsatserne foregår under. Samtidig kan undersøgelsen medvirke til vurderingen af, om udvalgte målsætninger og indsatsprioriteringer ser ud til at blive indfriet. Undersøgelsens resultater kan bidrage til en realitetstest af de forestillinger om årsags-virkningsforhold, der ligger bag indsatser og metodevalg.

Resultaterne kan således understøtte læreprocesser på både praksisniveau, ledelses- og beslutningsniveau i udviklingen af forestillingerne om, hvorvidt og hvordan Livas indsatser og metodevalg virker i forhold til den målgruppe, som tilbuddet henvender sig til.

Der skelnes i den klassiske evaluering mellem tre typer af anvendelse (Krogstrup, 2012, s. 135 -136):

1. *Bedømmelse af kvalitet og værdi*: Formålet med denne type evalueringer er at give input til politiske beslutninger. Nøgleordene er summative evalueringer, ansvarlighed, kvalitetskontrol, cost-benefit-beslutninger, bestemmelser om hvorvidt et program skal forsætte eller ej, akkreditering etc. En præstationsmålings og accountability orienteret evalueringspraksis, som gennem en årrække har vundet terræn i socialt arbejde (Ibid. s.140).
2. *Forbedring af programmer*: Denne type evalueringer betegnes ofte som programevaluering. Nøgleordene i denne tilgang er formativ evaluering, identifikation af styrker og svagheder i et program, kontinuerlige kvalitetsforbedringer, den lærende organisation, lede mere effektivt, tilpasning af modeller lokalt. En responsiv evalueringstype, der trækker på den kvalitative sociologis kritiske potentiale i kraft af blandt andet det forhold, at denne evalueringstype har den værtdipluralistiske antagelse, at der ikke eksisterer sande værdier i et program (Krogstrup, 2012). Der akkumuleres ikke evigt gyldige eller varige kundskaber om praksis, men evnen til at finde ud af noget (Brox, 1995 i Guldager, 2013) i den konkrete kontekst. En evalueringstype der netop er responsiv over for den kontekst, hvor evalueringen finder sted og et fagkritisk indspark i forhold til en evalueringspraksis, der er domineret af præstations- eller outputmålinger (Svarstad, 2004 i Krogstrup, 2012).
3. *Generering af viden*: Nøgleordene er her generaliseringer vedrørende effektivitet, præcisering af principper for, hvad der virker, teoribygning, syntetisere mønstre på tværs af programmer og politikformulering. Mens de første to typer evalueringer af Krogstrup (2012) beskrives som instrumentelle i den forstand, at de er grundlag for beslutninger og handlinger, beskrives denne tredje type som mere diffus, idet den nærmere medvirker til at influere tænkningen i mere generaliseret forstand (Patton 1997, i Krogstrup, 2012, s. 136)

Den inspiration, der i denne undersøgelse hentes i virkningsevalueringen, placerer sig indenfor type to *forbedring af programmer*, hvor programteorien tager udgangspunkt i tydeliggjorte og eksplicitte forestillinger om, hvorfor og hvordan indsatser og metodevalg virker (Dahler, 2003, s.51).

“Programevaluering er den systematiske indsamling af information om aktiviteter, karakteristika og virkninger af et program med henblik på at bedømme et program, forbedre et programs effektivitet og/eller informere beslutninger om fremtidige programmer. Anvendelsesfokuseret programevalueringer er evalueringer udført for og med specifikke påtænkte primære brugere for specifik anvendelse” (Patton, 1997, s.23 i Krogstrup, 2012, s.134)

Det ligger ikke indenfor rammen af evalueringspraksis at udsige en praksisteori. Et programteoretisk udgangspunkt for undersøgelsen tilbyder alene en fortolkningsramme i forhold til den måde praksis fungerer: hvilke forestillinger gør man sig i Liva om det, man foretager sig, og hvorfor? En fortolkningsramme, som kan være mere eller mindre tavs og upåagtet eller bevidst og eksplicit, men indeholder forskellige tankefigurer til forståelse af Livabrugernes sociale problemer, indsatsernes værdimæssige og etiske retningslinjer. Forskellige metodeopfattelser og principper, der indgår i vurderinger af relevante og virkningsfyldte indsatser (Guldager, 2013).

Det programteoretiske udgangspunkt undersøges i denne undersøgelse af Livas sociale arbejde empirisk gennem inddragelse af Livabrugernes fortællinger om deres behov og oplevelser i mødet med Livas medarbejdere og indsatser med det formål at gøre praksis bedre (Callewaert, 2001 i Guldager, 2013). Samtidig er det Livas ønske, at den viden, der empirisk genereres, kan formidles til et bredt praksisfelt, der rækker ud over Liva, hvor der arbejdes med målgruppen med henblik på forebyggelse og en generel kvalificering af praksis i både en dansk og nordisk kontekst.

Der er generelt behov for mere viden om socialt arbejde med borgere med komplekse psykosociale problemer, hvor kompleksiteten ikke reduceres ved, at opmærksomheden alene rettes mod en beskæftigelsesproblemstilling eller et socialt behandlingsbehov i forhold til eksempelvis vold eller misbrug. Denne undersøgelse bidrager til viden om socialt arbejde i kontekster, hvor psykosociale problemer begribes som sammensatte og gensidigt konstituerende processer og mekanismer, der ikke kan reduceres til en enkelt problemstilling eller adskilles fra strukturelle betingelser og kontekstuelle værdier og etik. Hvor en grundlæggende respekt for menneskerettigheder og opretholdelsen af det enkelte menneskes værdighed, medmenneskelighed og ligeværdighed træder frem som centralt i et anerkendelsesideal (Højlund og Juul, 2015) for Livas praksis.

Den viden, der skabes gennem denne undersøgelse, har relevans ikke alene i forhold til ønsket om kvalificering og udvikling af socialt arbejdes praksis med Livas målgruppe. Der er generelt et behov for viden om socialt arbejde med mennesker,

som kæmper med komplekse psykosociale problemstillinger. Samtidig er der et behov for i både praksis og uddannelsessammenhænge at få adgang til forskningsbaseret viden om omsætningen af et anerkendelsesideal (Højlund og Juul, 2015) i socialt arbejdes praksis. Man kan lidt polemisk trække på Uggerhøjs (2011) udsagn i en påstand om, at anerkendelsesidealet som helhedssynet går til det hele i den forstand, at mange med reference til Højlund og Juuls (2015) anerkendelsesideal siger, at de tænker og arbejder anerkendende, men det er de færrest, der kan redegøre for, hvad det i praksis vil sige. Der er behov for praksis viden om, hvordan et anerkendelsesideal former sig i praksis. Det giver denne undersøgelse af Livas praksis et bud på.

Kapitel 2: Undersøgelsens design

Der kan argumenteres for, at et undersøgelsesdesign inspireret af både et programteoretisk udgangspunkt og et narrativt hverdagsnært nedefra perspektiv forbinder kundskabsinteressen i den forskningsbaserede og videnskabelige tilgang til viden i socialt arbejde, hvor det centrale er identifikationen af mønstre i menneskers oplevelses- og livsverden; "hvad vi foretager os, og hvorfor?" med en erfarings- og praksisorienteret tilgang til viden om det gode sociale arbejde og, "hvordan kan vi gøre det bedre?" (Guldager, 2013).

Undersøgelsesdesignet skal således på linje med anden videnskabelig forskning være transparent og leve op til klassiske videnskabelige relevanskriterier, såvel gennemsigtighed og pålidelighed i indsamlingen og bearbejdningen af data, som gyldighed i dokumentationen og fortolkningen af det empiriske materiale.

Der redegøres derfor i dette kapitel for undersøgelsens design. Der redegøres først for arbejdet med programteorien. Derefter hvordan der i den empiriske undersøgelse hentes inspiration i et narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv. Afslutningsvis redegøres der for behandlingen af data.

Programteorien

Programteorien tydeliggør dominerende og begrundede forestillinger om, hvorfor indsatserne forventes at virke og hvordan (Dahler-Larsen, 2003). Programteorien udgør således undersøgelsens teoretiske udgangspunkt i forståelsen af den praksis, undersøgelsen empirisk sætter sig for at undersøge.

Kilder til programteorien har været:

- Artikler og bogkapitler der knytter sig til Livas praksis
- Livas Årsberetning 2020
- Livas Årsberetning 2021
- Livas hjemmesider www.livarehab.dk og www.livashelter.dk
- Samtaler med medarbejderne forud for og under mine besøg hos Liva i forbindelse med interview af Livabrukerne

Liva har i samarbejde med Københavns Professionshøjskole udviklet og gennemført en specialudviklet diplomuddannelse for Livas medarbejdere, hvor 19 medarbejdere har deltaget i 2021-22. Pensumlisten fra denne uddannelse har været en central kilde i formuleringen af programteorien. Pensumlistens artikler og bogkapitler har været kilde til viden om Livas idealer og forestillinger om deres praksis, hvordan og hvorfor indsatserne virker ud fra den antagelse, at pensumlisten giver et godt indblik i, hvilke problemforståelser, perspektiver og tilgange det forventes, at Livamedarbejderne

trækker på, og hvilken viden, færdigheder og kompetencer bestyrelsen og ledelsen i Liva forventer, Livamedarbejderne er i besiddelse af.

Hjemmesiden og årsberetningerne er både en beskrivelse, synliggørelse og markedsføring af Livas aktiviteter. Årsberetningerne indeholder interviews med Livamedarbejdere om praksis, udsagn fra Livabrukerne om deres erfaringer med indsatserne og artikler om de problemstillinger, Livamedarbejderne møder i kontakten med Livabrukerne. Alt sammen kilder til viden om Livas forestillinger om deres praksis og det, de ønsker omverdenen skal vide om Livas sociale arbejde, som det former sig i de fortællinger, der formidles om Livas aktiviteter og indsatsler.

Jeg tilknyttes i starten af undersøgelsen tre Livamedarbejdere, som skal være mig behjælpelig med at skabe kontakt med Livabrukerne med henblik på deltagelse i interview. En medarbejder fra LivaShelter, en medarbejder fra LivaRehab i region Sjælland og en medarbejder fra LivaRehab i region Midtjylland. Jeg har indledningsvis en samtale med disse tre medarbejdere, hvor jeg, udover aftaler om det praktiske i forhold til at få adgang til Livabrukerne, har mulighed for at tale med dem om deres idealer og forestillinger om Livas praksis.

I forbindelse med gennemførelsen af interviewene besøger jeg både LivaShelters afdeling i Hovedstaden og LivaRehab. Jeg er i to omgange af fire dage en del af husene lokalt i København og en enkelt dag i Vordingborg. Jeg har under mine besøg flere samtaler med forskellige Livamedarbejdere, hvor jeg har adgang til at tale med dem om deres idealer, forestillinger og refleksioner i forhold til det, de gør i mødet med Livabrukerne.

Der er i formuleringen af programteorien hentet inspiration i Guldagers metodeforståelse (Guldager, 2013). Guldager beskriver socialt arbejdes metoder som en strategisk udformet, planmæssig og systematiske anvendelse af bestemte midler og fremgangsmåder rettet mod en stabilisering eller forandringer af et givet socialt problem, som forstås på bestemte måder. Centralt i denne metodeforståelse er metodens problemforståelse, hensigter og mål, forandringstanker og strategier (Guldager, 2013, s. 181 - 182).

I denne undersøgelse af Livas praksis er programteorien formuleret med udgangspunkt i følgende underpunkter:

- Målgruppe
- Problemforståelse
- Hensigten
- Forandringstanker
- Forandringsstrategier

Et narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv

Undersøgelsens design bygger på en antagelse om, at en central mekanisme i forhold til, om indsatsen virker, er, at Livabrugere oplever, at den retter sig mod en inddragelse af deres unikke fortællinger, behov og oplevelser med indsatserne.

Der er gennemført 14 individuelle kvalitative interviews med Livabrugere. Jeg får indledningsvis adgang til Livabrugere gennem aftaler med Livamedarbejdere, som formidler kontakterne. Men under mine ophold hos Liva får jeg også selv direkte adgang til Livabrugere, som jeg møder, når jeg bevæger mig rundt i huset, slår mig ned med en kop kaffe, spiser frokost i LivaShelter eller Livabrugere, som foreslår og formidler kontakt til andre Livabrugere, jeg kan kontakte og tale med.

Udover de 14 kvalitative interviews, får jeg gennem Livamedarbejdere kontakt med 2 tidligere Livabrugere, som bidrager med skriftligt materiale, hvor de med afsæt i konkrete spørgsmål, hentet fra interviewguiden til det kvalitative interview, fortæller om deres oplevelser i mødet med Liva. Begrundelsen for det skriftlige bidrag er delvis Covid-19 restriktioner, som gør det vanskeligt at mødes og delvis et ønske fra de tidligere Livabrugere om at gøre det skriftligt, da jeg foreslår det som en mulighed. Jeg har indledningsvis en telefonsamtale med begge tidligere Livabrugere, hvor jeg præsenterer mig selv og fortæller om undersøgelsen. Den ene har jeg desuden forud for afsendelse af spørgsmål en samtale med online. Det udvikler sig til en lang samtale, hvor jeg får lov til at notere nogle af udsagnene ned. Jeg observerer også en enkelt gruppesession og får afslutningsvis mulighed for at spørge deltagerne, hvad deltagelse i Livagrupperne betyder for dem.

De individuelle interviews er tilrettelagt med inspiration fra et narrativt og hverdagsnært nede fra perspektiv i den forstand, at opmærksomheden i de kvalitative interviews rettes mod viden om, hvordan virkeligheden erfares, tolkes og konstrueres ud fra Livabrugernes ståsted. En empirisk opmærksomhed på Livabrugernes egne oplevelser, der gør det muligt at begribe og beskrive Livabrugernes levede erfaringer i forskellige situationer og interaktioner, hvor Livabrugere møder Livas indsatser.

Situationer og interaktioner fra hverdagen kan gennem Livabrugernes fortællinger om disse studeres empirisk. Dette perspektiv binder Livabrugernes erfaringer, forskningen og den professionelle praksis sammen til et fælles forståelsesgrundlag, som understreger betydningen af et blik nedefra, og sætter forskningen i stand til at opfange brugernes livsomstændigheder, behov og erfaringer, studeret ud fra deres sted og oplevede hverdagsliv. Samtidig minder det socialt arbejdes praksis om, at de indsatser, der tilbydes mennesker med komplekse psykosociale problemstillinger skal ses i sammenhæng med og tilpasses brugernes hverdagsliv, forhold, som ofte udgør komplekse udfordringer (Anvik, Gustavsen og Wrede-Jäntti, 2016) og ikke kan reduceres til en enkelt afgrænset problemstilling.

Målet med dette narrative og hverdagsnære nede fra perspektiv er således ikke kun at rapportere eller bruge fundene som mikrofonstativ for brugergruppen (Widerberg, 2010), men at kunne belyse nuancerne i Livabrugernes erfaringer og diskutere, hvad dette kan fortælle os af central betydning i forhold til socialt arbejde såvel som centrale samfundsmæssige udfordringer (Anvik, Gustavsen og Wrede-Jäntti, 2016) i mødet med mennesker med komplekse psykosociale problemstillinger.

Undersøgelsens kvalitative interviews indeholder både narrative og ikke-narrative elementer (Olesen, 2016; Bak Nielsen, 2017). Interviewene er semi-struktureret og bygget op omkring en begyndelse: Livabrunderens første møde med Liva og dette mødes betydning, en midte: Livabrunderens deltagelse i forskellige aktiviteter og deltagelsens betydning herunder mødet med andre Livabrugere og samarbejdet med kommunen og andre aktører, og en afslutning: hvad har Liva betydet for Livabrunderen, hvor er Livabrunderen nu, og hvilke forestillinger gør Livabrunderen sig om fremtiden?

Analytisk placerer undersøgelsens anvendelse af narrativer sig forskningsmæssigt mellem to positioner i den forstand, at der i interviewets formelle struktur trækkes på et biografisk element (Riessman, 2008; Holstein and Gubrium, 2004; Bak Nielsen, 2017), hvor opmærksomheden rettes mod Livabrugernes erfaringer og oplevelser over tid. Samtidig trækkes der på korte narrativer (Eskelinen og Olesen, 2010; Olesen, 2016; Bak Nielsen, 2017) i den empirisk identifikation af situationer og interaktioner, der giver anledning til Livabrugernes refleksioner og meningskabelse i forhold til indholdet og betydningen af det, de konkret oplever i mødet med Liva.

Undersøgelsen placerer sig mellem et etnometodologisk teoretisk perspektiv på hverdagen som den verden, der tages for givet. Hvor mening opstår gennem forskellige former for interaktioner, refleksivitet og rekonstruktion af mening. Og et mere radikalt hverdagsperspektiv, hvor hverdagen er aktiviteter bestående af den individuelle reproduktion som en generisk bevidst aktivitet rettet mod behov og sociale forandringer (Hviid Jacobsen og Kristiansen, 2014, s. 30).

Flere af de interviewede Livabrugere kunne umiddelbart have svært ved at huske og skabe sammenhæng i det, de husker. Udsagn som *"...jeg kan ikke lige huske, hvornår det lige var, og hvem det var men, jeg kan huske..."* har der været mange af. Hvorfor der i interview situationen også har været tid til, at Livabrunderne kunne skabe kontakt med erindringerne. I praksis formede interviewene sig ustruktureret og ofte meget kaotisk. Jeg gør indledningsvis meget ud af at fortælle, hvad jeg gerne vil have dem til at fortælle mig noget om, at det er mit ansvar, at vi kommer gennem det hele og ikke deres. De skal bare fortælle uden at føle sig forpligtiget i forhold til sammenhængen. Kaos er trodsalt også en form for orden. I praksis lod jeg mig "forføre" (Bak Nielsen, 2017) af den struktur, Livabrunderne skabte i interviewet ud fra en forestilling om, at der kunne vise sig interessante situationer, interaktioner og

refleksioner fra Livabrugernes møde med Livas praksis, hvis jeg forfulgte det spor, der viste sig i Livabrugernes fortællinger, og ikke holdt mig stringent til interviewguidens struktur.

Interviewenes ofte kaotiske form kræver etiske overvejelser, der rækker udover frivillig deltagelse, anonymitet, fortrolighed og informeret samtykke, da jeg som forsker har samtaler med traumatiserede og sårbare mennesker. Særligt i min adgang til Livabeboerne på LivaShelter har jeg været opmærksom på, at mange af beboerne befinder sig i en akut traumatiseret situation. Min adgang til beboerne har været gennem et fire dages ophold i LivaShelter, hvor jeg indledningsvist efter aftale med en Livamedarbejder på et aftenmøde har præsenteret mig selv, undersøgelsens formål og informeret beboerne om anonymitet, at deltagelse er frivilligt, de kan til en hver tid trække sig og sige, at de ikke ønsker at deltage også efter et interview. Og at jeg ikke vil bede nogen om at deltage. Mit håb var, at nogen havde lyst og i løbet af mit ophold på LivaShelter ville kontakte mig.

Forskning (Seedat et al., 2004) viser, at for mange traumeoverlevende er muligheden for at dele deres oplevelser også en mulighed for at afgive vidnesbyrd og opfattes som en del af en terapeutisk proces. Mange traumeoverlevende er taknemmelige for muligheden for at dele deres oplevelser. Det viser sig også, at flere Livabeboere kontakter mig allerede i løbet af den første dag med den begrundelse, at de synes, deres fortælling er et vigtigt vidnesbyrd både i forhold til Livas indsatser og i forhold til, at deres vidnesbyrd kan hjælpe andre kvinder i samme situation. At andre i samme situation kan se, der er en vej ud af et voldeligt forhold.

Inden alle 14 interviews og de 2 skriftlige bidrag har jeg informeret Livabrukerne om, at deltagelse er frivilligt. Når kontakten har været formidlet af en Livamedarbejder, har jeg spurgt ind til, hvordan undersøgelsen er blevet præsenteret af Livamedarbejderen, og hvad der har fået Livabrukeren til at sige ja til at deltage. Jeg har informeret Livabrukeren om, at hun altid kan trække sig også efter interviewet, hvis hun efter nogle dage finder ud af, at hun alligevel ikke ønsker at deltage. At denne mulighed reelt foreligger helt op til publikationstidspunktet. Jeg har informeret Livabrukerne om, at jeg gerne vil kontakte dem og informere dem om, hvordan jeg har brugt deres udsagn. Det har to Livabrugere ønsket. En anden har tilkendegivet interesse for undersøgelsen generelt og bedt mig give besked om, hvornår forskningsrapporten publiceres. Ellers har jeg informeret Livadeltagerne om, hvornår undersøgelsen forventes færdig, og hvor de kan få adgang til forskningsrapporten. Jeg har også informeret dem om, hvor de kan finde mine kontaktoplysninger og til en hver tid kontakte mig, hvis der opstår spørgsmål efter deres deltagelse i undersøgelsen.

I den indledende information om undersøgelsen har det været vigtigt at informere Livabrukerne om, at det IKKE er deres traumer, undersøgelsen retter sig mod. Det er deres møde med Liva og det, der sker der. Det er Livas praksis, der undersøges. Jeg

spørger derfor ikke direkte ind til traumatiske oplevelser. Det er helt op til Livabru-gerne, hvad de har lyst til at fortælle mig. To af Livabrukerne fortæller ingenting om deres traumer. De fleste fortæller på en skala fra meget til sporadisk om deres traumaske oplevelser som en integreret del af fortællingerne om deres møde med Liva. Løbende under interviewet stopper jeg derfor op og spørger ind til, om det er ok at bevæge sig så tæt på traumerne, når jeg kan se og mærke, at vi er et sted i deres fortælling, hvor vi er inde og røre noget, som potentielt reaktiverer frygt, angst, skam og andre smertefulde følelser. Et enkelt interview stopper jeg efter 10 minutter i den forstand, at jeg slukker diktafonen, fordi jeg kan se, høre og mærke, at vi ikke skal gå videre. Jeg bruger efterfølgende den næste times tid på at sikre mig, at Livabru-geren er ok. Jeg får lov til at notere nogle udsagn ned fra den samtale, der former sig i denne situation.

Jeg bruger efter alle interviews lang tid på at runde af og sikre mig, at Livabru-geren går fra interviewet og mødet med mig med en følelse af at have greb om sig selv. Jeg tilbyder at følge dem på vej, hvis jeg vurderer, at der måske kunne være behov for at følges lidt længere, inden jeg slipper. Som en del af denne proces spørger jeg, hvordan det har været at tale med mig, og alle fortæller, at det har været rart at for-tælle om deres oplevelser. At det er godt, at der er opmærksomhed på det, Liva gør. At de gerne vil bidrage til, at der skabes viden om, at man kan få hjælp, også selv om det kan føles som om, der intet håb er, så er der håb og nogen, som kan hjælpe.

I de empiriske analyser har jeg for at sikre en høj grad af anonymitet behandlet empirien således, at det ikke er muligt at adskille Livabrukerne fra hinanden. Derfor har jeg heller ikke præsenteret hver enkelt Livabruker eksempelvis med en beskri-velse af elementer i deres biografiske narrativ, køn, alder mv. Jeg skriver konsekvent hun, men jeg har også interviewet en mand. Ligesom der ikke er reference til, hvilket interview der empirisk kan henvises til, da det ved anvendelse af udsagn fra samme interview vil gøre det muligt at sammenstykke de empiriske udsagn om en enkelt Livabruker.

Min styrke som forsker er min baggrund som socialrådgiver. Jeg har klinisk erfa-ring fra samtaler med traumatiserede og sårbare mennesker. Jeg er i min kommu-nikation i stand til at navigere i det svære, identificere og respondere relevant ved symptomer på smertefulde følelser. Jeg har således også erfaring i forhold til både at afslutte, hvis det er nødvendigt, uden det skaber yderligere smertefulde følelser, og efter et gennemført interview sikre mig, at samtalen rundes af således, at Livabru-geren går fra mødet med mig med en følelse af at have greb om sig selv.

Databehandling

Alle interviewene er transskriberet undtaget et enkelt på grund af dårlig lydquali-tet. De empiriske analyseprocesser er som i mange undersøgelser ofte kaotiske og

spontane erkendelser, når empiriske sammenhænge bliver tydelige måske allerede under dataindsamlingen. Der opstår i dataindsamlingen foreløbige empiriske refleksioner i forhold til de temaer for retningsgivende viden for god praksis, der rejser sig i Livabrugernes fortællinger. Men det er først efter transskriberingen og de første gennemlæsninger af materialet, at de empiriske temaer, der analytisk forfølges, for alvor begynder at tage form. De foreløbige empiriske temaer præsenteres for Livamedarbejderne på et medarbejderseminar med henblik på kommunikativ validering (Kvale, 1997) af de foreløbige resultater af undersøgelsen.

Der kan argumenteres for, at Livabrukerne også burde have adgang til en form for kommunikativ validering, da det er deres udsagn, der danner afsæt for den empiriske tematisering af praksis. Men det vil i praksis være en svær øvelse, da jeg af hensyn til anonymitet og fortrolighed ikke kan samle de Livabrugere, som har deltaget i undersøgelsen. Samtidig kan Livabrukerne individuelt prioritere nogle temaer frem for andre, hvilket kan skabe et skævt billede i forhold til, hvilke temaer der træder tydeligere frem i forhold til andre, og hvordan de træder frem i praksis. En begrundelse i forhold til alene at arbejde med kommunikativ validering i samarbejdet med Livamedarbejderne er, at det er medarbejderne som har indblik i karakteren af de sociale indsatser og den samlede praksis.

Det betyder ikke, at Livamedarbejderne har haft adgang til at bekræfte eller afkræfte den empiriske viden, der træder frem som retningsgivende for god praksis i Livabrugernes fortællinger. Den kommunikative validering har taget form som en drøftelse af indholdet i de empiriske temaer, der er blevet præsenteret for medarbejderne med henblik en kvalificering af de analytiske refleksioner.

Kapitel 3: Programteori

Der er i formuleringen af programteorien hentet inspiration i Guldagers metodeforståelse (Guldager, 2013) som en strategisk udformet, planmæssig og systematiske anvendelse af bestemte midler og fremgangsmåder rettet mod en stabilisering eller forandringer af et givet socialt problem. Der redegøres således i dette kapitel for programteorien med udgangspunkt i følgende underpunkter: målgruppe, problemforståelse, hensigten, forandringstanker og forandringsstrategier. Afslutningsvis laves der er opsamling af det, der viser sig i undersøgelsen og beskrivelsen af programteorien.

Målgruppe

Grundlæggelsen af foreningen **Liva - Forening mod skadevirkninger af prostitution** i 2009 bliver starten på LivaRehab. Et af de første nordiske rehabiliteringscentre, der behandler og rehabiliterer mennesker med prostitutionsskader¹. Siden har centrene udviklet sig til et rehabiliteringstilbud rettet mod en bredere definition af målgruppen kendetegnet ved senfølger efter sexsalg, seksuelle overgreb, gentagne fysisk og psykisk vold i nære relationer i barndommen, ungdoms- og voksenlivet.

Erfaringerne viste (Ghosh, 2016), at ca. 80 pct. af dem, der i 2014 havde søgt hjælp hos Liva, udover et liv i prostitution havde været udsat for incest og svigt i deres barndom fra en eller flere voksne eller sidenhen i deres ungdom eller begyndende voksenalder i form af seksuelle overgreb, fysisk eller psykisk vold. Der er i disse henvendelser tale om komplekse psykosociale problemer, der rækker udover prostitutionserfaringerne.

Studier af den forskning, der er fortaget indenfor senfølger efter seksuelle overgreb i barndommen (Karstoft m.fl., 2014), viser, at der kan peges på adskillige sammenhænge mellem seksuelle overgreb i barndommen og senere psykopatologi. Studierne viser, at der er belæg for, at seksuelt misbrug i barndommen medfører forhøjet risiko for at udvikle posttraumatisk stress, depression, angst, seksuelle forstyrrelser samt en øget risiko for re-viktimisering (Karstoft, m.fl., 2014, s.15). Herudover synes misbrug i barndommen også at hænge sammen med spiseforstyrrelser, personlighedsforstyrrelser, misbrug af stoffer og alkohol samt fysiske symptomer og sygdomme (Ibid.). Lidelser, der for mange trækker et tungt spor af komplekse sociale problemer med sig.

*“De fleste har massive tilknytningsproblemer og har været udsat for massivt omsorgs-
svigt og voldsomt traumatiske oplevelser. Derfor har mange relationelle problemer og
manglende tillid til andre mennesker. Mange oplever angst, lav selvtillid og selvværd*

---

¹ Fra 2022 bruger Liva begrebet sexsalg i stedet for prostitution, da ordet prostitution kan indeholde stigmatiserende indhold for en del Livabrugere eller fremtidige Livabrugere.

og mange har misbrugsproblemer. Endvidere har mange sporadisk kontakt med deres familie eller slet ingen, hvilket alt sammen medfører, at dette generelt er en gruppe, hvor mange isolerer sig og lever i ensomhed.” (Ghosh, 2016, s. 317)

Liva møder mennesker med senfølger som:

Følelser	Skyld og skam Svært ved at udtrykke følelser Svært ved at genkende følelser Voldelige i forbindelse med vrede
Grænser	Problemer med at sætte grænser Problemer med at mærke andres grænser Problemer med at sige nej
Kroppen	Forstyrret kropsbillede Reagerer med et sæt ved berøring Følelsen af ikke at være til stede i sin krop
Seksualitet	Giver andre sex, selv om de ikke har lyst En usædvanlig seksuel adfærd Manglende lyst til sex og nærvær
Selvverd	Lavt selvværd Følelsen af at være anderledes Manglende målrettethed og motivation
Intimitet og nærvær	Ingen eller få venner Frygt for intim kontakt Parforhold, der ikke fungerer Forventer at andre forlader en
Selvskade	Misbrug Spiseforstyrrelse Cutting

Kilde: LivaRehab, konference maj, 2022.

Liva beskriver deres tilbud som et tilbud til både mænd, kvinder og transpersoner, hvor størstedelen af dem, som henvender sig, er kvinder mellem 18 og 65 år med dansk, grønlandsk, sydøstasiatisk, østeuropæisk, mellemøstlig eller afrikansk baggrund. Medarbejderne i Liva fortæller, at der i deres anonyme åbne rådgivning ses en stigning i henvendelser fra piger under 18 år helt ned til 12 år med erfaringer fra gråzoneprostitution².

Kendetegnet ved LivaRehabs målgruppe er således mennesker i forskellige aldre og etnicitet, som i Livas beskrivelse af målgruppen bærer på ofte gentagne krænkelser og traumatiserende oplevelser, der knytter sig til både den emotionelle kontakt i intime menneskelige relationer og oplevelsen af ikke at være gyldige medlemmer af samfundet, da de ofte ikke har fået den behandling, hjælp og støtte, de har behov for og ret til.

“De, der kommer i LivaRehab, er ikke nogen homogen gruppe. Dog har de det til fælles, at de alle er udsatte. Flere oplever at stå uden for fællesskaber, hvilket kan ledsages af sociale udfordringer og fysiske og psykiske helbredsproblemer. Flere oplever også at blive afvist i andre rådgivnings- og behandlingssystemer, da deres historik eller samlede symptombillede er for komplekst til, at det kan passe ind i de gængse systemer.” (Psykolog i Liva, Livas årsberetning, 2021, s. 16).

I forhold til prostitutionserfaringer er målgruppen generelt en meget heterogen sammensat gruppe, hvor ikke alle men en relativ stor gruppe af personer har komplekse sociale problemstillinger med behov for øget social støtte (Dyrvig Henriksen m.fl., 2021). Nogle personer med prostitutionserfaringer fortæller i VIVEs kortlægning af salg af sex i Danmark 2020 (Ibid.), at de i forhold til kontakten med det kommunale system har følt sig stigmatiseret, mens andre føler, at hjælpen er afgørende for, at de kan stoppe med at sælge sex og eksempelvis finde en anden indtægtskilde eller påbegynde uddannelse. Livas beskrivelse af målgruppen referer til den gruppe af personer, de møder i deres praksis og kan således ikke stå alene i forhold til en mere generel beskrivelse af målgruppen.

Liva udvider og sætter med etableringen af LivaShelter i 2018 fokus på partnervold, hvor der åbnes et tilbud til kvinder og eventuelt medfølgende børn, som har levet med vold i familien. LivaShelter har kvinder og børn boende i alle aldre, forskellig etnicitet, kulturel og social økonomisk baggrund.

I forbindelse med dataindsamlingen i LivaShelter møder jeg kvinder i forskellige aldre, etnicitet og med meget forskellige livsfortællinger. Kvinder, som fortæller, at vold har været en del af deres opvækst, ungdom og langt ind i voksenlivet. Kvinder, som fortæller, at de i deres opvækst ikke har været udsat for vold i nære relationer

---

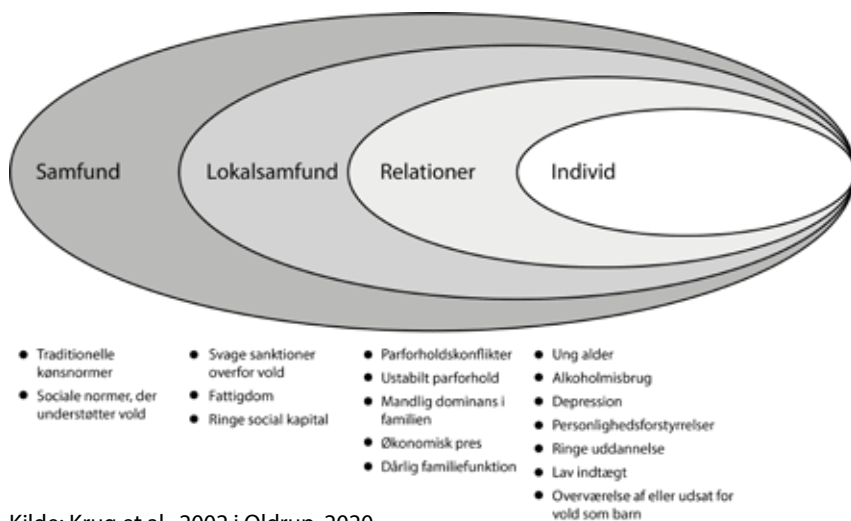
² Gråzoneprostitution og sugardating betegner typisk handlinger, hvor seksuelle ydelser byttes for gaver, rejser, goder eller lignende, og hvor der ikke altid er en klar aftale om betalingen for de seksuelle ydelser. Det kan variere, om der også indgår penge i udvekslingen.

og ikke havde forestillet sig, at de ville få brug for den hjælp, de tilbyder i LivaShelter. Kvinder, som fortæller, at de egentlig oplever at have et støttende privat netværk, men de skammer sig over at være kommet i denne situation og ikke har fortalt om den vold, de har været udsat for. Kvinder, som fortæller, at de ikke har anden støtte end den støtte, Liva tilbyder. Kvinder i job eller uddannelse. Kvinder uden job eller uddannelse.

Fælles for kvinderne på LivaShelter er, at de har levet med en partner, som har udsat dem for fysisk og/eller psykisk vold, deres virkelighed og selvforståelse er brudt sammen, de er i krise og har behov for sikkerhed, rådgivning, støtte og behandling i håbet om at bryde ud af et voldeligt forhold.

Der er i forståelsen af Livas samlede målgruppe og udviklingen af indsatser behov for at forstå vold i nære relationer som et multifacetteret fænomen, der forekommer i et kompleks samspil mellem forhold og faktorer på forskellige niveauer (Oldrup, 2020). Nedenstående model anvendes af WHO som afsæt for udviklingen af indsatser (Heise, 1998; Krug et al., 2002 i Oldrup, 2020). Modellen viser et udsnit af de interagerende faktorer, der er påvist at have betydning for, om vold i nære relationer udvikler sig, og hvordan der på forskellige niveauer findes drivkræfter og barrierer for volden.

Udviklingsøkologisk model til forståelse af vold:

Kilde: Krug et al., 2002 i Oldrup, 2020.

Modellen illustrerer alene et udsnit af de faktorer, hvor der er påvist en betydning i forhold til, om vold i nære relationer udvikler sig og kan ikke forklare, hvorfor vold opstår i en konkret situation og ikke i andre lignende situationer (Oldrup, 2020, s. 32).

Problemforståelse

De sociale problemer træder i henvendelserne til Liva frem som komplekse psyko-sociale problemer: misbrug, angst og depression, selvskade, ringe uddannelse og begrænset ordinær arbejdsmarkedserfaring, økonomisk pres og svage familierelationer, parforholdskonflikter, seksuelle overgreb og vold i nære relationer.

Centralt i Livas problemforståelse er ikke alene de sociale problemers umiddelbare fremtrædelsesformer og individuelle reaktioner på traumatiserende begivenheder og livsomstændigheder. I Livas teoretiske referencer træder et intersektionalitetsperspektiv i forståelsen en mere en sensitiv og multi-dimensionel (Ghosh, 2007, 2010, 2016; Jensen og Christensen, 2020) forståelse af de sociale problemer frem som et blik for, hvordan forskellige former for strukturel magt, klasse, køn og etnicitet gensidigt konstituerer de processer, der har betydning for, hvordan Livas målgruppe og målgruppens problemstillinger forstås og kategoriseres af andre.

Livas problemforståelse bygger på den præmis, at de mennesker, som henvender sig til Liva, ikke alene er undertrykt på grund af den magt og stigmatisering, der er voldens grundlæggende væsen, men også i det magtfulde møde mellem system og klient (Uggerhøj, 1995; Järvinen et al., 2002; Ghosh, 2007) fastholdes i en undertrykt position i samfundet. En forståelse, der knytter sig til komplekse sammenhænge mellem eksempelvis klasse, køn og etnicitet.

Ghosh (2007) henviser til, at selvom man i de sociale systemer har gode intentioner og ønsker at behandle borgerne respektfuldt, ligeværdigt og menneskeligt, så sker der ofte noget helt andet i mødet (Uggerhøj, 1995; Ghosh, 2007), som knytter sig til institutionelle magtformer og diskursive definitioner af virkeligheden. Forhold, der gør det vanskeligt at møde den komplekse sammenvævning af køn, etnicitet, kulturel og socialøkonomisk baggrund, der kendetegner målgruppen for Livas arbejde, ud fra et anerkendelsesideal (Højlund og Juul, 2015).

Argumentet er, at de sociale systemer i mødet med Livas målgruppe ikke bare er på kollisionskurs med grundlæggende værdier i socialt arbejde (Ghosh, 2007), men også produktivt bidrager til fastholdelsen af mennesker, der kæmper med senfølger efter prostitution, seksuelle overgreb og vold i deres nære relationer, i en krænket og undertrykt position.

Centralt i Livas problemforståelse er Højlund og Juuls (2015) undersøgelse af anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde og et argument for, at anerkendelse bør være et normativt ideal for praktisk socialt arbejde. Højlund og Juul har fundet

inspiration i Honneths anerkendelsesteori, som har sit udgangspunkt i socialfilosofien og ifølge Honneth (2003) har til opgave at kritisere de forhold i samfundet, som krænker menneskelivet og forhindrer mennesket i at realisere sig (Ghosh, 2016).

Ghosh (2010) henviser til Højlund og Juuls anerkendelsesideal, når hun skriver, at det krænkende ikke alene kan henføres til, at relationen til socialarbejderen er asymmetrisk. De fleste borgere forstår godt, at socialarbejderne varetager kontrolfunktioner. Krænkelsen opstår, når de tror, de ved bedst for borgerne og presser egne eller systemets problem- og løsningsforståelser ned overhovedet på dem.

De mennesker, som henvender sig til Liva, bærer i Livas problemforståelse på krænkelser erfaringer på forskellige arenaer i deres liv. Og centralt i det menneskesyn, som Livas problemforståelse bygger på, er en anerkendelse af det enkelte menneskes krænkelser erfaringer, som en forudsætning for tillid, genoprejsning og realisering af sig selv som et værdigt, gyldigt og autonomt medlem af samfundet.

I Liva bestræber man sig således på at forstå traumets betydning for det enkelte menneske ikke alene ud fra individuelle psykopatologiske reaktioner og de sociale problemers umiddelbare psykosociale fremtrædelsesformer. Der rettes samtidig et sensitivt og kritisk blik mod betydningen af den sociale verdens politiske, institutionelle, sociale og kulturelle mangfoldighed og kompleksitet (Ghosh, 2007; Jensen og Christensen, 2020).

En mangfoldig og kompleks social verden, der empirisk og analytisk kan identificeres som konstituerende processer, der aktiverer og betydningsfylder magtfulde subjektpositioner og kategorier (Jensen og Christensen, 2020) i mødet og forståelsen af målgruppen og målgruppens problemstillinger. Hvor det enkelte menneskes krænkelser erfaringer og oplevelser af, hvordan disse erfaringer i mødet med andre mennesker væves sammen med forhold som klasse, køn og etnicitet, må stå centralt i Livas helhedsorienterede socialfaglige analyser, problem- og løsningsforståelser i den sociale indsats.

Ghosh (2010) henviser til, at mangel på anerkendelse i socialt arbejde i mange tilfælde kan henføres til en utilstrækkelig sensibilitet over for kombinationen af elementerne i det enkelte menneskes komplekse livshistorie. Hun henviser til Skytte (2007), når hun beskriver socialarbejderens blinde pletter, som ofte uden videre klassificerer mennesker, som bestemte typer med bestemte kendetegn. Når man for eksempel "ved, at problemet med islam er undertrykte kvinder og undertrykkende mænd", så er der ingen grund til at interessere sig for, hvordan disse mennesker selv oplever det. Problemet bliver deres kultur og ikke forskellige magtfuldheder i samfundet (Ghosh, 2010).

"Hvis vi ønsker at forstå, hvorledes magt i socialt arbejde ofte kategoriserer, stigmatiserer og usynliggør, må vi interessere os for, om socialarbejderne i deres udøvelse af magt

tager borgernes komplekse og multi-dimensionelle belastninger tilstrækkelig i betragtning. Hypotesen er, at dette ofte ikke er tilfældet, hvilket kan forklare, at mennesker med komplekse sociale problemer ofte føler sig krænket i mødet med det sociale system.” (Ghosh, 2010, s. 101)

Livas sociale arbejde bygger på en forståelse af sociale problemer, som knytter sig til et kritisk moderne perspektiv i socialt arbejdes anerkendelse af de mange forskellige dimensioner af undertrykkelse, der finder sted. Der er en analytisk opmærksomhed mod betydningen af såvel klassebaserede og ulighedsskabende mekanismer som konsekvenserne af identitetsbaserede former for undertrykkelse. Hvor social arbejderne i praksis må anerkende det dobbelte ansvar for at forholde sig til både de økonomiske, kulturelle og institutionelle grundlag for undertrykkelse (Healy, 2016).

Implicit i Livas praksisforståelse er også en interaktionistisk forståelse af de sociale problemer som noget, der opstår i interaktionen, kontakten og samspillet mellem mennesker og systemer. Centralt i dette perspektiv i socialt arbejde er situationsdefinitionen, det vil sige måden både Livabrukerne og Livamedarbejderne forstår situation på og medarbejdernes evne til at sætte sig ind i Livabrukerens perspektiv i problemforståelsen (Hutchinson og Oltedal, 2017).

Hensigten

Der er i tilrettelæggelsen af det sociale arbejde i Liva en kritisk opmærksomhed på det magtfulde møde i socialt arbejde, hvor magt ikke bare er legal myndighedsudøvelse over for borgerne men et langt mere flertydigt og indgribende forhold, hvor det er overladt til forskellige faggrupper at træffe afgørelser af vital betydning for de mennesker, det berører (Järvinen et al., 2002; Ghosh, 2007).

Magt i socialt arbejde er i denne forståelse ikke noget, nogen besidder (Henriksen og Prieur, 2004). Magten er en allesteds værende kontrol i det stille. En kontrol, som disciplinerer aktørerne og får dem til at forstå sig selv, deres væren og handlen på en bestemt måde (Ghosh, 2007; Christensen og Jensen, 2001; Järvinen et al., 2002).

Hensigten og drivkraften i Livas arbejde med mennesker med senfølger efter prostitution, seksuelle overgreb og vold i deres nære relationer er en anerkendende social indsats, som har øje for denne magt og udformes efter individuelle behov, hvor der tænkes tværfagligt, og hvor et højt socialt fagligt niveau skal sikre, at Livabrukerne får den bedst mulige støtte uden at skulle trækkes rundt eller fare vild i systemets jungle (Livas årberetning, 2020).

“En anerkendende social indsats må tage den enkeltes køn, etnicitet, klasse og individuelle livsomstændigheder i betragtning idet en generaliseret arbejdsmetode og praksis kan komme til at fungere som en magt, der står i vejen for anerkendelse i mødet.” (Højlund, 2006 i Ghosh, 2010, s. 99 - 100)

De medarbejder, jeg har talt med og spurgt, hvad der er hensigten med Livas sociale indsatser, svarer samstemmende: at finde ud af, hvad der er vigtigt for det enkelte menneske, opbygge tillid og skabe de bedste betingelser for dette menneskes realisering af det gode liv. Denne forestilling om Livas praksis understreges af nedenstående citater:

“Vi sikrer de bedste vilkår for, at den enkelte kan tage ejerskab i eget liv...” (Citat fra forordet til Livas årsberetning 2020)

“Uanset problemstilling og historik er jeg anerkendende og ydmyg i mødet med deltagerne. Jeg lægger vægt på at forstå den enkeltes handlinger, strategier og valg uden at dømmes. Ønsket er at møde deltagerne fordomsfrit og åbent for at reducere modstand mod at skulle tale med en psykolog. Jeg er opmærksom på at tænke empowerment ind i samtalerne, således at deltagerne igennem samtalerne får bedre mulighed for at få kontrol over eget liv – også i samtalerne. Dagsorden og forløb planlægges med deltagerne – det skal være relevant og meningsfyldt for lige netop dem. Jeg holder fokus på styrkerne og ressourcerne samtidig med, at der er plads til at italesætte det, der ikke fungerer, er svært, eller som deltagerne ønsker skal være anderledes.” (Citat livamedarbejder, Livas årsberetning, 2021, s. 16).

En socialrådgiver i Liva formulerer det således:

“Jeg tror, det vi laver, er gammeldags gedigt socialrådgivning, hvor vi møder det enkelte menneske individuelt og kommer hele vejen rundt. Traumatet og interessen for det, der er sket for lige netop dette menneske og den enkeltes rettigheder er centralt i mødet.” (Feltnotat fra samtale med socialrådgiver i Liva)

Hensigten er således både i problemforståelsen og tilrettelæggelsen af de sociale indsatser at rumme den store kompleksitet i de individuelle fortællinger om en mangfoldighed af livsomstændigheder, sammenvævning af strukturelle og identitetsmæssige livsbetingelser, komplekse belastninger og krænkelsererfaringer på forskellige arenaer. Tilbyde rådgivning, støtte, omsorg og behandling i den enkeltes bearbejdning, genrejsning og realisering individuelle styrker (Saleebey, 1997; Healy, 2016) og det gode liv.

Ifølge anerkendelsesidealet (Højlund og Juul, 2015) er mennesket grundlæggende socialt, og betingelsen for en vellykket identitet er gensidig anerkendelse. Behovet for anerkendelse er i denne forståelse centralt og universelt, hvilket træder frem som et centralt element i Livas forestillinger om, hvad der er hensigten med de sociale indsatser.

“Kun i den udstrækning, jeg anerkendes som en etisk og juridisk person med værdifulde egenskaber og rettigheder på lige fod med alle andre, har jeg mulighed for at udvikle et positivt selvforhold og realisere mig selv.” (Juul, 2003 i Ghosh, 2010, s. 106)

Forandringstanker

Livas forandringstanker bygger på anerkendelsesidealets argument om, at erfaringer fra krænkelser eller følelser af uret, at være usynliggjort, stigmatiseret og retsløs indeholder en indirekte appel om anerkendelse. Der er tale om en undersøgelsesstrategi, hvor det normative anerkendelsesideal begrundes med henvisning til den vrede, harme og skam, som manglen på anerkendelse afstedkommer (Højlund og Juul, 2015).

En socialrådgiver fortæller i en samtale med mig, hvilke forandringstanker der for hende er centrale i mødet med det menneske, som henvender sig første gang til Liva.

"Det er vigtigt, at vi møder det menneske, som henvender sig, som et værdigt menneske, som har ret til noget. At jeg spørger, hvad er der sket med dig og siger, der er ikke noget galt med dig. Der er sket noget med dig, men du er stadig et gyldigt medlem af samfundet, som har ret til noget. Hvad har du behov for?" (Feltnotat fra samtale med socialrådgiver i Liva)

Den anerkendende tilgang ses her som grundbetingelsen for overhovedet at få Livabrugerne i tale og for, at de kan opnå et ejerskab til de forløb, der sættes i værk. Ligeledes er den anerkendende tilgang i mødet med Livabrugerne afgørende for at eliminere eller reducere noget af den modstand, som mange af Livabrugerne i Livas problemforståelser nærer mod det offentlige system.

"Vores brug af begrebet anerkendelse tager afsæt i den tyske filosof Axel Honneth. Kort sagt indbefatter anerkendelse at mennesket skal have opfyldt tre grundlæggende forhold for at føle sig anerkendt; kærlighed (en følelse og kropsbaseret anerkendelse), retlig (en respekt for borgernes rettigheder i praksis) og social værdsættelse (anerkendelse af, at en person besidder visse evner, der har værdi). Det kan oversættes således, at såfremt man ikke får opfyldt disse former for anerkendelse, vil der opstå disrespect eller krænkelser, som vil nedbryde den enkeltes personlige identitet." (Citat, Livas hjemmeside <https://livarehab.dk/metodisk-staasted/>)

En af hovedpointerne i Livas forestillinger om omsætningen af dette anerkendelsesideal i praksis er, at *mennesket* ikke må blive usynlig for medarbejderne. Det vil sige, at der i Livas forestillinger om praksis er en særlig opmærksomhed i forhold til at sætte sig ind i Livabrugerens problemforståelse og at møde den enkelte Livabruger som selvstændigt menneske, anerkende den enkeltes unikke personlighed, problematikker og behov for hjælp.

Den enkelte Livabruger opfattes som hovedaktøren i eget liv men et sted i livet, hvor der er behov for rådgivning, støtte, omsorg og behandling i bearbejdningen af traumatiserende og krænkende oplevelser, genrejsning, handlekraft og realisering individuelle styrker (Saleebey, 1997; Healy, 2016) og det gode liv.

Empowerment i et fordomsfrit og solidarisk miljø er tæt knyttet til Livas forestillinger om deres eksistensberettigelse, hvor den enkelte Livabrunder hjælper til et bedre liv og et liv, hvor Livabrunderen er hovedaktør (Ghosh, 2016). Ghosh (2016) trækker i definitionen af empowerment på Paynes (2005) definition som en tilgang i socialt arbejde, der søger at hjælpe brugerne med at opnå handlekraft og beslutningsmagt over deres egne liv ved at reducere konsekvenserne af sociale eller personlige forhindringer for at udøve magt, øge den enkelte og gruppers handlekapacitet og selvtilid til at udøve og overføre magt.

Forandringsstrategier

Rehabilitering betyder af bringe tilbage til noget oprindeligt, genskabe anelse og værdighed. I den faglige definition af rehabilitering som strategi til forandring støtter Liva sig til Rådet for Socialt Udsattes definition af rehabilitering (Ghosh, 2016).

”Rehabilitering er en helhedsorienteret proces, hvori et menneske, som har eller er i risiko for at få eller blive fastholdt i betydelige begrænsninger i sin fysiske, psykisk og/eller sociale funktionsevne, får mulighed for at opnå og opretholde fysisk, psykisk og social formåen. Målet for den samlede rehabilitering fastlægges med den enkelte ud fra dennes egne behov” (Rådet for Socialt Udsatte, Årsrapport 2011)

Det understreges, at hjælpen beror på en helhedsorienteret tværfaglig indsats, som tilrettelægges i samspil med den enkelte Livabrunder og de forskellige aktører, der er involveret i rehabiliteringsarbejdet. Det er en proces, som ofte ikke kan afgrænses til en konkret afgrænset tidsperiode, der sikrer inklusion i samfundet, men en længerevarende indsats med efterfølgende efterværn. Rehabilitering er i den forståelse støtte til at få kontrol over eget liv (Ghosh, 2016).

”Det er kernen i, hvad vi gør, og det, som sikrer, at deltagerne får en reel hjælp her. Den helhedsorienterede indsats gør, at alle får tilbudt den hjælp, de behøver, og at der ikke kun fokuseres på ét enkelt problem. Rehabilitering og empowerment går hånd i hånd. Rehabilitering er et forslag til en måde, hvorpå vi kan støtte kvinderne i at nå deres mål, og en måde at sikre på, at alle medarbejdere kender til kvindernes udviklingsmål og handleplan, så vi i det daglige (implicit eller eksplicit) kan lede samtaler og behandling i en hensigtsmæssig retning.” (Ghosh, 2016, s. 32)

Den helhedsorienterede indsats knytter sig i Livas praksis til en række forløb og ydelser, hvor rådgivning, social behandling, støtte og omsorg er omdrejningspunktet.

Livas forløb og ydelser

Anonym rådgivning

Vi lytter og giver anonym og uforpligtigende rådgivning til personer med erfaringer inden for prostitution og gråzoneprostitution, samt personer, der har været udsat for incest, vold eller seksuelle overgreb. Den anonyme rådgivning er den indledende kontakt til LivaRehab. Her kan personer med skadevirkninger efter prostitution, incest, vold og seksuelle overgreb, pårørende samt fagpersoner og andre med spørgsmål til området og/eller vores arbejde kontakte os telefonisk eller via chat.

Mentorordning

Mentor støtter og vejleder borgeren til at mestre faglig udfordring samt støtter borgeren i at blive socialt, fysisk og psykisk rustet til at påbegynde/fastholde beskæftigelse eller uddannelse.

Ressourceforløb

Forløbet tilrettelægges individuelt og helhedsorienteret i samarbejde med den enkelte borger og jobcenter. Det kan indeholde en kombination af socialrådgivning, gruppeforløb, samtaler med psykolog og psykiater, fysiske aktiviteter og et forløb i LivaRehabs socialøkonomiske virksomhed.

Vejledning og opkvalificering hos LivaRehab

Der arbejdes med arbejdsidentitet og personlige kompetencer og styrker. Her fås der støtte og hjælp til at skrive sit CV, der laves en introduktion til diverse jobportaler, der arbejdes med borgerens ønsker, drømme og mål for fremtidig beskæftigelse.

Virksomhedspraktik forløb og "snusepraktik" på LivaCreation

LivaCreation drives af en designer, og produktionen varetages af LivaRehabs borgere som et led i opkvalificerings-, praktik- og jobprøvningsforløb.

LivaShelter

I Liva støtter vi kvinder til at bryde ud af voldelige forhold og til at finde fodfæste og indre styrke i vejen ud af volden. I trygge rammer heles kvinderne og deres børn. Vi har en dagligdag og et liv sammen, selvom om det kun er for en midlertidig periode. Vi er midt i det sammen. Det betyder, at vi vægter fællesskabet som en fundamental værdi.

Familierådgivning og behandling.

Det er et tilbud til forældre, som har følgevirkninger af vold, tidlige overgreb og/eller prostitution og hvor dette har negativ indflydelse på forældreskabet.

LivaUnge

LivaUnge er et tilbud til unge, som har været udsat for, at seksuelle grænser er blevet overskredet eller er i tvivl om.

Sociale måltider

Ugentlige fællesspisninger, som bryder isolation og ensomhed. Unge Livadeltagere og frivillige laver mad og spiser sammen.

NADA

LivaRehab tilbyder deltagere og beboere forløb hos flere certificerede NADA- behandlere som supplement til Livas behandlingstilbud. NADA er en recovery-metode, hvor man ved en særlig form for øreakupunktur kan påvirke kroppen på en måde, der medvirker til at sænke stressniveauet og angstsymptomer.

Yoga

Yoga i LivaRehab bidrager til, at deltagerne finder ro og balance. Yoga er med til at skabe et frirum, hvor man finder ro og fordybelse. Yoga reducerer stress, angst og depression, og det er et værdifuldt supplement til et socialfagligt forløb.

Gældsrådgivning

Personlig rådgivning i forhold til økonomi og gæld.

Julehjælp

Liva indsamler penge til julehjælp til familier og børn.

Kilde: Livas hjemmeside <https://livarehab.dk/tilbyder/>

Centralt i Livas strategier for at skabe forandring sammen med Livabrukerne er følgende arbejdsformer og aktiviteter: den gode samtale, gruppeaktiviteter og tværfaglighed.

"Hver førstegangssamtale i Liva påbegyndes med en introduktion af medarbejderen og sætningen "Hvad kan vi gøre for dig?"...[...]... det er vigtigt at skabe tillid og tryghed i den første kontakt.." (Ghosh, 2016, s. 328)

Metodisk hentes der i tilrettelæggelsen af samtalerne inspiration i interaktionistiske studier af sociale problemer (Månsson, 2002; Hutchinson og Olstedal, 2017; Ghosh, 2016). Det vil sige, at man bestræber sig på at se problemerne med udgangspunkt i målgruppens egen beskrivelse og forståelse. Socialarbejderen er nysgerrig og finder løsninger i samarbejdet med den enkelte (Ghosh, 2016).

Den tillidsfulde og fortrolige relation baseret på både faglighed og personlighed er i Livas forestillinger om praksis nøgleordet i et konstruktivt samarbejde mellem Livamedarbejderen og Livabrugeren. En god relation beskrives som én, hvor socialarbejderen lytter og hjælper, når der er brug for det. Hvor Livabrugeren oplever sig taget alvorlig og synliggjort, erfaringer og behov for støtte bliver anerkendt. En forudsætning for, at dette lykkes, er, at Livamedarbejderen møder målgruppen uden fordomme, er tilgængelig og fleksible, viser menneskelighed gennem omsorg og

respekt for den enkelte Livabrunder i en individuel tilgang. Og det tager tid (Ghosh, 2016, s. 329 – 330).

Der er hverken på Livas hjemmeside, årsberetninger eller diverse artikler og bogkapitler en egentlig beskrivelse af Livas gruppeaktiviteter udover fællesskabet som en fundamental værdi i LivaShelters hverdag og LivaRehabs fællesspisning. Alligevel træder gruppeaktiviteterne frem som centralt i både Livamedarbejdernes beskrivelse af praksis og Livabrugernes fortællinger om de indsatser, de tilbydes i Liva.

Gruppeaktiviteterne beskrives som en måde at bryde isolation og ensomhed. Et sted, hvor Livabrunderne kan spejle sig i hinandens oplevelser og erfaringer. Skematerapi (Young et al., 2006) træder her frem som en central tilgang i nogle af aktiviteterne. I skematerapien arbejdes der med at forstå, hvor tilbagevendende følelser og reaktioner kommer fra, og hvorfor man reagerer, som man gør. En tilgang, der samtidig trækker spor ind i den generelle tilgang i samtalerne og relations arbejdet.

Centralt i de fleste terapeutiske retninger er en forståelse af traumatiske oplevelser som noget, der har stor betydning for det enkelte menneskes psykiske udvikling. Og at det psykiske og fysiske miljø, man er en del af, samtidigt har betydning for, hvordan man fortolker oplevelserne, reagerer følelsesmæssigt i mødet med andre og generelt håndtere livets udfordringer. Nogle gange bliver man ved med at støde ind i de samme problemer, og det er her skematerapien kan skabe en større forståelse for det enkelte menneskes reaktionsmønstre (Young et al., 2006). I gruppeaktiviteterne lærer Livabrunderne med afsæt i skematerapiens forståelser, hvordan de bedre kan håndtere aktuelle udfordringer og opfylde grundlæggende behov.

En socialarbejder beskriver gruppeaktiviteterne således:

“De har oplevet sygeliggørelse, eksklusion, misforståelser...[..]... De har rummet noget ubærligt...[..]... det skal de ikke tage på sig...[..]... mange af Livabrunderne er meget kritisk overfor den måde de opfattes i psykiatrien. Eksempelvis at tale med en mandlig psykiater. Det kan være meget skamfuldt. Vi støtter dem i at turde gå med deres kritik...[..]... i skematerapien skabes der forståelse for og accept af sig selv. I grupperne kan de spejle sig i andre, der ligner dem, som har samme historie. De erfarer, at det sker for andre. Det åbner op til en forståelse...[..]... hvad opfatter de selv, der står i vejen? Vi arbejder med at gøre det tydeligt. Hvad er det konkrete problem eksempelvis søvnproblemer, hvad er det en reaktion på? ...[..]... Mange har haft lange forløb i psykiatrien, men mange oplever ikke være blevet hjulpet. Deres subjektive stemme gælder ikke.” (Feltnoter fra samtale med socialfaglig konsulent i LivaRehab)

Tværfaglighed beskrives (Ghosh, 2016) som et samarbejde mellem de forskellige medarbejdergrupper i Liva. Livamedarbejdere, som samarbejder omkring en helhedsorienteret tilgang til Livabrugernes sociale problemer eksempelvis socialrådgiver, børnerådgiver, socialpædagog, psykolog, psykiater, beskæftigelseskonsulent,

mentorer og gældsrådgiver ud fra en forståelse af de sociale problemer som komplekse og mangefacetterede problemer, der ikke kan løses monofagligt.

“Jeg ville jo egentlig kun have samtaler med psykologen. Men socialrådgiveren foreslog, at hvad så med, at jeg også fik styr på min gæld, lavet et budget, lærte at forsvare mig selv? Det satte tanker i mig. Jo, jeg havde en elendig økonomi, jeg fik tæv af mænd. Derfor gav det mening for mig at modtage andre tilbud. Derefter begyndte jeg også at komme ind i deres designværksted, og så tænker jeg på at finde et rigtigt arbejde eller minimum et frivilligt arbejde.” (Ghosh, 2016, s. 330)

Opsamling

Livas målgruppe beskrives af Liva som mennesker i forskellige aldre, køn og etnicitet, der bærer på ofte gentagne traumatiserende og krænkende oplevelser på grund af fysisk og psykisk vold i nære relationer. I lighed med VIVEs kortlægning af sexsalg i Danmark 2020 (Dyrvig Henriksen m.fl., 2021) beskriver Liva personer med prostitutionserfaringer som en heterogen målgruppe, hvor dem, der henvender sig til Liva, kæmper med komplekse og mangefacetterede sociale og personlige problemstillinger, som for mange trækker spor tilbage til en belastet opvækst.

De sociale problemer viser sig som en række senfølger efter seksuelle overgreb og vold, angst, depression, selvskade, misbrug, ringe uddannelse, begrænset ordinær arbejdsmarkedserfaring, økonomisk pres, svage familierelationer og parforholdskonflikter. Liva beskriver, at målgruppen føler sig stigmatiseret og fastlåst i traumatiserings- og krænkelser erfaringer på flere arenaer på grund af oplevelser med at blive afvist i andre rådgivnings- og behandlingssystemer, da deres historik eller samlede symptombillede er for komplekst til, at det kan passe ind i det gængse system.

Graden af kompleksitet i forhold til Livas samlede målgruppe, det vil sige både Livadeltagere og LivaUnge i rehabiliteringsindsatserne og Livabeboerne i LivaShelter, kan diskuteres. Eksempelvis har ikke alle beboer på LivaShelter ringe uddannelseserfaringer eller begrænset ordinær arbejdsmarkedserfaring, flere fortæller i forbindelse med empiriindsamlingen om enten ret solide uddannelses- og/eller arbejdsmarkedserfaringer. Ligesom nogle beboere fortæller om støttende familierelationer. Men karakteristisk for alle Livabrukerne er forskellige senfølger efter voldsomt traumatiserende oplevelser forbundet med fysisk og/eller psykisk vold i nære relationer.

Centralt i Livas problemforståelse er ikke kun Livabrugernes individuelle reaktioner og de sociale problemers umiddelbare fremtrædelsesformer. Der træder en mere sensitiv og multi-dimensionel problemforståelse frem, der bygger på den præmis i Livas ideologiske afsæt for praksis, at de mennesker, som henvender sig til Liva, i mødet med de sociale systemer fastholdes eller er i risiko for fastholdelse i en stigmatiseret og undertrykt position i samfundet. Hvor forskellige former for strukturel magt, klasse, køn og etnicitet gensidigt konstituerer processer, der har betydning for,

hvordan Livas målgruppe og målgruppens problemstillinger forstås og opfattes af andre.

I VIVEs kortlægning (Dyrvig Henriksen m.fl., 2021) fortæller nogle, at de på grund af deres prostitutionserfaringer har følt sig stigmatiseret i mødet med eksempelvis de kommunale forvaltninger. Andre beretter, at de finder stor støtte i kontakten med det kommunale system og føler, at hjælpen er afgørende for, at de kan stoppe med at sælge sex og eksempelvis finde en anden indtægtskilde eller påbegynde uddannelse. Det er således ikke alle med prostitutionserfaringer, som oplever at være fastholdt i en stigmatiseret position i det kommunale system. Omvendt peger kortlægningen også på, at flere fremhæver, hvordan de i kontakten til andre sociale organisationer kan få støtte i form af bisiddere og følgeskab til eksempelvis lægebesøg. Hvilket peger på behov, som ikke dækkes i den kommunale forvaltning og en risiko for, at den enkelte på sigt ikke får dækket sine behov og risikerer fastholdelse i en udsat position, hvis der ikke var adgang til andre former for rådgivning og støtte.

Centralt i forhold til programteorien er der implicit i Livas formulerede problemforståelse en kritik af de sociale systemer, som forhindrer mennesket i at realisere sig selv og krænker menneskelivet. Det viser sig i Livas forestillinger om praksis som en ambition om, at Liva skal være et kritisk alternativ til den rehabilitering, rådgivning, støtte og behandling, der tilbydes i de traditionelle rådgivnings- og behandlingssystemer. Et institutionelt alternativ, hvor et normativt anerkendelsesideal er en betingelse for godt socialt arbejde.

Præmissen i anerkendelsesidealet bygger i Livas beskrivelse af praksis på en feministisk etik og den forståelse, at de mennesker, som henvender sig til Liva, ikke alene er undertrykt på grund af den magt og stigmatisering, der er voldens grundlæggende væsen men også i et magtfuldt møde mellem system og klient. Dette synes samtidig at være Livas institutionelle akilleshæl i den forstand, at det kan resultere i en blind plet i forhold til den institutionelle dømmekraft og den samme utilstrækkelig sensibilitet i forståelsen af Livabrugernes sociale problemer, som der henvises til, når Ghosh (2016) skriver, at mangel på anerkendelse kan henføres til manglende interesse for, hvordan det enkelte menneske selv oplever og erfarer problemerne. De personlige og sociale problemer, som Livabrukerne præsenterer, risikerer ukritisk at blive tolket ind i en feministisk etisk diskurs om undertrykkelse og stigmatisering,

Skåret ind til benet er målsætningen for Livas praksis, som den viser sig i diverse kilder til programteorien, realiseringen af det for det enkelte menneske gode liv. Sikre de bedste vilkår for, at Livabrugeren kan tage ejerskab og opnå handlekraft i eget liv ved at have fokus på styrker og ressourcer samtidig med, at der er plads til at italesætte det, der ikke fungerer, er svært og et ønske om at forandre.

Hensigten i Livas tilrettelæggelse af de sociale indsatser er: at rumme den store kompleksitet i de individuelle fortællinger om en mangfoldighed af livsomstæn-

digheder, sammenvævning af strukturelle og identitetsmæssige livsbetingelser, komplekse belastninger og krænkelserfaringer på forskellige arenaer. Og tilbyde rådgivning, støtte, omsorg og behandling i den enkeltes bearbejdning, genrejsning og realisering individuelle styrker og det gode liv.

Anerkendelsesidealet er i Livas beskrivelse af praksis en grundbetingelse for overhovedet at få Livabrukerne i tale og for, at de kan opnå et ejerskab til de forløb, der sættes i værk. Ligeledes beskrives idealet som afgørende i forhold til at reducere noget af den modstand, som mange af Livabrukerne i Livas problemforståelser nærer mod det offentlige system.

Empowerment i et ikke fordømmende og solidarisk miljø træder i denne sammenhæng frem som centralt i Livas forestillinger om deres eksistensberettigelse. Empowerment forstået som en tilgang i socialt arbejde, der søger at hjælpe brugerne med at opnå handlekraft og beslutningsmagt over deres egne liv ved at reducere konsekvenserne af sociale eller personlige forhindringer for at udøve magt og øge den enkelte og grupperes handlekapacitet og selvtillid.

Centralt i Livas forandringsstrategier er en forståelse af rehabilitering, som en helhedsorienteret proces. En proces, der bygger på socialfaglige analyser, hvor den enkelte Livabrugers livsomstændigheder, krænkelserfaringer og oplevelser af, hvordan disse erfaringer i mødet med andre mennesker, væves sammen med forhold som klasse, køn og etnicitet står centralt i de problem- og løsningsforståelser, der kommer til at styre tilrettelæggelsen af rehabiliteringsforløbet.

En rehabiliteringsforståelse, hvor den enkelte Livabruker får mulighed for at opnå og opretholde fysisk, psykisk og social formåen ud fra den enkeltes egne behov, styrker, ressourcer og forestillinger om det gode liv i en helhedsorienteret tværfaglig indsats, som ikke kan afgrænses til en konkret tidsperiode.

En helhedsorienteret og tværfaglig indsats, der er bygger på et tæt samarbejde mellem forskellige forløb, aktiviteter og fagpersoner i Liva. Hvor rådgivning, social behandling, støtte og omsorg er omdrejningspunktet. Hvor den gode samtale, tillidsfulde og fortrolige relationer, gruppeaktiviteter, opfyldelse af grundlæggende behov og en skematerapeutisk tilgang til individuelle reaktionsmønstre og aktuelle udfordringer er centrale aktiviteter og arbejdsformer.

Kapitel 4: Livabrugernes effektivvurderinger.

Livabrugernes effektivvurderinger referer til den betydning, Livabrugernes møde med Liva og deltagelse i Livas forskellige aktiviteter har haft i forhold til, hvilke forandringer de oplever, der er sket i deres liv. Analytisk kan Livabrugernes respons kategoriseres i forandringer i relation til en personlig arena og forandringer i relation en samfundsrettet arena.

Det personlige referer til Livabrugernes oplevelse af noget skelsættende, et vendepunkt i deres personlige liv, hvor de mærker sig selv, får fat på sig og oplever at have en form for kontrol i deres eget liv. Det samfundsrettede referer til deres oplevelse af at være en del af et fællesskab, uddannelse og beskæftigelse.

I dette kapitel redegøres der først for effekter i forhold til den personlige arena og derefter effekter i forhold til den samfundsrettede arena. Kapitlet rundes af med en opsamling af de empiriske fund og analyser.

Den personlige arena

Mødet med Liva beskrives af Livabrugere som et skelsættende møde. Et vendepunkt i deres liv forstået på den måde, at de i mødet med Liva oplever at få adgang til relationer, hvor de erfarer muligheden for at genvinde en form for kontrol over deres liv, mærke deres behov og begynder at tro på, at de har en berettigelse som de mennesker, de er med det liv, de har levet, det, der er sket med dem og de drømme, de har om fremtiden. Empirisk træder mødet med Liva frem i Livabrugernes fortællinger som en adgang til at fortælle med egne ord, hvad de har været ude for, og hvordan de har det. De føler sig mødt og set i det, de har været igennem og det, der er svært i det liv, der er deres.

"Liva har været skelsættende, altså det har været stort (puster ud). ...[.]...det er Liva, jeg læner mig op ad. Det er sådan, det er. Det er ikke psykiatrien eller min læge. Altså det er det ikke. Jeg har været så meget igennem og har måske også været en belastning, men Liva de kan bære det på en eller anden måde...[.]...jeg oplevede det første møde som meget omsorgsfuldt og meget stille. Jeg var meget påvirket. Det bliver jeg også nu (græder). Det var faktisk min første oplevelse af at blive mødt og set...[.]...i psykiatrien bliver man observeret. Der bliver man ikke mødt...[.]...man står der og har brug for hjælp, og så er det uhyggeligt at blive mødt på den måde. Man bliver observeret og fortalt, hvordan man har det...[.]...hun (Livamedarbejder, red.) sagde, at når man har været udsat for det, jeg har været udsat for, så er det helt normalt at have det på den måde og den måde. For det gør noget ved en. Det er ikke nødvendigvis en sygdom...[.]...der er noget, jeg har svært ved, men hos Liva føler jeg mig ikke pillet ned som menneske...[.]...det er en helt anden måde at blive set og mødt på...[.]...det er en form for ligeværd...[.]...en forståelse for,

at jeg har haft det svært, og det ved de godt...[.]...hun lytter og hører efter, og så er hun interesseret...[.]... jeg føler mig taget alvorlig...[.]...jeg skal ikke i arbejde. Jeg skal have en pension, så jeg kan håndtere livet og min angst...[.]... Jeg har brug for ro..."

I dette empiriske eksempel bliver de første møder skelsættende og et vendepunkt i den forstand, at Livabruget i mødet med Liva oplever at blive mødt af et menneske, som lytter. Et menneske hun kan læne sig op ad, ikke et system, hvor hun føler sig som et objekt, der skal diagnosticeres. Hun oplever, at hendes fortælling, ord og forståelser har værdi og betydning i forståelsen af de problemer, hun kæmper med. Traumer bliver anerkendt som andet og mere end individuelle psykopatologiske reaktioner, der manifesterer sig som en række psykosociale problemer i mødet med samfundets krav og forventninger. Det er noget, der er sket for hende og har betydning for det liv, der er hendes.

Oplevelsen af at blive mødt som et menneske, der har været udsat for noget, af et menneske, som er interesseret i at høre, hvad der er sket, og hvordan Livabruget har det, har den betydning, at hun føler sig mødt og anerkendt som et autonomt menneske, der tillægges moralsk tilregnelighed (Højlund og Juul, 2015) og har ret til at give udtryk for, hvilke behov hun har for at kunne håndtere det liv, der er hendes virkelighed.

En Livabruget beskriver vendepunktet, hvor hun mærker og får fat på sig selv således:

"Jeg tror, hvis jeg ikke havde fået den her hjælp, og der ikke var sket noget andet, det kan godt lyde ekstremt og som en overdrivelse eller noget, men så er jeg ikke sikker på, jeg havde været her nu. Altså jeg var virkelig langt nede. På et tidspunkt var jeg nede og veje 45 kg eller et eller andet. Altså jeg er 1.75 høj. Jeg var jo simpelthen så tynd, så tynd. Jeg tog for mange stoffer, jeg har haft blod i min urin i sådan 14 dage, fordi mine nyre, ja mine organer var ved at stige af. Jeg har tabt 3 tænder. Jeg var så ked af det. Jeg var så drænet. Selv min læge havde været efter mig, 'hvis du ikke lægger dit liv om, så er du død inden for et par år. Jeg var virkelig langt ude, meget langt ude...[.]...Jeg var så tom.... men jeg var også klar...[.]...det gik op for mig, hvis du ikke ændrer det her, så ender det med lstedgade...[.]...nu holder jeg små oplæg, hvor jeg hjælper andre unge kvinder..."

Tilbageskuende beskriver Livabruget det som et spørgsmål om liv eller død på det tidspunkt i hendes liv, hvor hun får kontakt med Liva. Empirisk træder mødet med Liva frem som et sted, hvor der i Livamedarbejdernes interesse for, hvem Livabruget er, og hvad der er sket med dem, er plads til, at Livabruget får øje på sig selv og sine behov.

"Jeg har haft en barndom med børneprostitution, vold og incest og skiftende hjem. Da jeg blev voksen, kom jeg i prostitution og voldelige forhold, fordi jeg ikke troede, jeg var mere værd. Liva har hjulpet mig med at komme ud af prostitution og et meget voldeligt

forhold med min ex-mand. De har hjulpet med at få en førtidspension, selvværd og tro på mig selv...”

Betydningen af at blive mødt af et menneske, som interesserer sig for, hvem man er, hvad man har været ude for, som tror på, at man er noget værd, værd at tro på og værd at elske samtidig med, at der er plads til at italesætte det, der ikke fungerer, træder empirisk frem som centralt i forhold til mødet med Liva som et skelsættende vendepunkt i Livabrugernes liv.

Livabrukerne fortæller, hvordan de begynder at mærke sig selv i deres relationer.

“... jeg er blevet mere opmærksom på måden, folk behandler mig, mine grænser, og hvad jeg vil være med til. Altså jeg går ikke så langt med folk mere. Jeg stopper dem hurtigere...[..]...tidligere fandt jeg mig bare i det. Men nu er det sådan, at det har jeg ikke lyst til...”

Analytisk kan der argumenteres for, at Livabrukerne erfarer en spirende fornemmelse af selvagtelse i Livamedarbejdernes interesse for det, Livabrukerne fortæller om deres livsomstændigheder og Livamedarbejdernes respekt for dem som et moralsk tilregnelige menneske (Højlund og Juul, 2015). Et menneske, der har ret til at sige fra overfor mennesker, som ikke behandler dem ordentligt.

“... jeg har haft sådan skyldfølelse over nogle ting, men de (Livamedarbejderne, red.) fortæller mig, at det er ikke min skyld. Min far har været voldelig, og han er meget temperamentsfuld. Han er hele tiden sur og giver os skylden. Og så har de sagt til mig, at det er ikke din skyld. Det er din far, der er problemet. Det er ikke dig, der er problemet. Og det fik mig til at føle den følelse, jeg endelig fik, okay det er ikke din skyld. Det er min far. Jeg var jo kun et barn. Det var en ny følelse...[..]... jeg har haft meget had til min far på grund af det. Men det har ændret sig. Jeg har snakket med min far om det, og han har sagt undskyld, og det har ændret sig rigtig meget. Han skriver til mig, hvordan jeg har det og sådan noget. Men jeg har stadig den følelse, at jeg ikke har lyst til at have kontakten mere...[..]... jeg behøves ikke være sammen med ham...[..]... førhen skulle jeg bare finde mig i det. Jeg var nødt til at svare ham. Men nu er det sådan, at jeg har ikke lyst...”

Mens værdsættelsen og troen på, at de er elskværdige og har noget at bidrage med, for andre har betydet, at de er kommet tættere på mennesker, som betyder noget for dem.

“Mange år forsvandt i depression og druk. Jeg kan huske, Liva blev et vendepunkt for mig. Jeg valgte livet. Jeg taler dagligt med min datter og barnebarn. Jeg kan næsten altid rumme min datter, og jeg er så sindssygt glad for kontakten...[..]... de værdier, jeg fik på plads hos Liva, er stadig en del af mig...”

Vendepunktet, hvor Livabrukeren mærker og få fat på sig selv i en følelse af en eller anden form for kontrol over eget liv, kan ikke afgrænses til en konkret situation

eller tidsperiode. Det er en proces, og for mange af Livabrukerne er senfølgerne, angsten og aktivering af nedarvede og ofte invaliderende krisereaktioner i preskede situationer og perioder i livet en trofast følgesvend, som skal håndteres dagligt i mange år frem og for nogen måske altid.

"Livet at stadig en kamp, hver dag med angsten og PTSD. Jeg isolerer mig, men oplevelsen af MIG, at JEG KAN, gør en forskel for mig selv...[..].... Liva hjalp mig med at få kontrollen tilbage, hjalp mig med at se, hvad der har betydning for mig. Hjælp mig med at vælge mig. Jeg stoler mere på mig selv. Jeg stoler på, at jeg er blevet bedre til at tage vare på mig, men jeg har stadig svært ved at stole på mennesker, meget."

Den samfundsrettede arena

Centralt i Livabrugernes vurderinger af, hvilken betydning Liva har haft i forhold til forandringerne i deres liv, er drømmen om en fremtid, hvor man er en del af et fællesskab, uddannelse og beskæftigelse.

For nogen betyder det meget, at de kan være en del af det fællesskab, Liva også er, efter et endt forløb. I Liva kan man være frivillig i den åbne anonyme rådgivning, chatrådgivningen eller i forbindelse med forskellige sociale arrangementer.

"Det betød meget for mig at blive inviteret med til julearrangementet og blive spurgt, om jeg ville være frivillig, efter at jeg ikke var i forløb mere...[..]... Det betød meget for mig, at jeg ikke bare blev sluppet.."

Ikke alle kan få øje på en fremtid med uddannelse og beskæftigelse fordi, de i den daglige mestring af de fysiske og psykiske senfølger ikke anser det for at være en realistisk mulighed. Men det betyder ikke, at de ikke ser sig selv som et aktivt menneske, der bidrager til et fællesskab med det, de formår. For nogle af Livabrukerne er forandringen en bevægelse væk fra isolation og ensomhed, hvor de mærker et behov for og en lyst til at være en del af et fællesskab, have en betydning og give noget tilbage til.

"...jeg kunne godt tænke mig at være en del af Liva og kunne hjælpe...[..]... hvis jeg får min pension, og jeg har fået den ro, jeg skal, så vil jeg gerne give noget tilbage, og det tror jeg også godt, at jeg vil kunne...[..]... Altså jeg ved ikke, hvad det skulle være. Bare lave noget kaffe eller sidde og snakke med nogle mennesker, mens de venter på dem, der ved noget. De har et fællesskab, som jeg gerne vil være en del af, og jeg tror ikke, det ville være svært."

Andre er kommet i gang med uddannelse og beskæftigelse.

"Jeg kommer fra en barndom med vold og incest. Jeg har været i et parforhold med både fysisk og psykisk vold...[..]... Jeg har været gennem rigtig mange ting med mine børn, men Liva har set mig med andre øjne. De har troet på mig...[..]... Jeg har fået hjælp til at bearbejde alle de ting, som jeg har oplevet i mit liv. De har hevet mig op, så jeg

begyndte at tro på mig selv. Jeg fik styrket min selvtilid og selvværd...[...]...Jeg har jo altid drømt om at tage en uddannelse, men kommunen ville ikke hjælpe mig med at komme i gang med en uddannelse...[...]... jeg har så mange børn. Så de mente ikke, at jeg kunne læse og sådan noget...[...]...i Liva fik jeg lysten og modet til at tilmelde mig HF...[...]...så fik jeg et job, men samtidig har jeg taget en HF. Forløbet ved Liva gav mig nogle kræfter og tro på, at det kunne jeg godt...[...]...jeg er kommet videre, og jeg isolerer mig ikke så meget mere.”

Empirisk træder der i dette udsagn en bevægelse frem, som analytisk kan tolkes som en bevægelse i retningen af en højere grad af selvagtelse forstået som Livabru-gerens oplevelse og reaktioner på at blive mødt som et moralsk tilregneligt men-neske, der har ret til selv at vurdere og formulere behov og muligheder (Højlund og Juul, 2015).

Empirisk træder rehabiliteringsprocessen i Livabrugernes fortællinger samtidig frem som en proces, der ikke kan afgrænses til en konkret afgrænset tidsperiode. Det er en proces, hvor mødet med en anden slags hverdag, de krav og forventninger, der følger med i forhold til uddannelse og beskæftigelse, i lang tid kan presse og udfordre Livabrukerne mentalt. Et pres, som risikerer at aktivere nedarvede og i situationen ofte invaliderende krisereaktioner som skyld og skam, angst og trangen til at isolere sig.

“... jeg fik sådan noget, der minder om et angstanfald, for jeg kan pludselig mærke det hele, og så kommer reaktionen. Det ender med, at jeg har det så skidt, at jeg begynder at ryste ude på toilettet. Jeg havde kvalme og kunne dårlig nok trække vejret. Jeg vidste ikke, hvad det kom af, men det var bare det der med, at vi har snakket om et eller andet. Det skræmmer mig...[...]...jeg var ikke forberedt på virkningen af det. Det var det der med, at jeg er i skolen og ikke kunne rumme at være der. Det nytter bare ikke noget i forhold til fravær, at jeg bliver nødt til at køre hjem...”

Der er i Livabrugernes fortællinger en meget stor bevidsthed om, at de skal have en uddannelse og ud på arbejdsmarkedet. Drømmen om en fremtid med uddannel- se og beskæftigelse træder empirisk frem som centralt særligt i de unges udsagn.

“Jeg skal videre med mit liv nu. Jeg skal ud på arbejdsmarkedet og bruge min uddan- nelse og finde et liv, jeg gerne vil skabe mig i fremtiden. Men jeg ved ikke, hvad der sker om et halvt år eller et helt år. Om jeg er et andet sted i mit liv. Det ved jeg ikke. Jeg kan bare mærke, at jeg stadig har brug for dem, fordi jeg er enormt meget i proces...[...]...Det er meget rart at få talt om, fordi jeg er lidt nervøs ved at komme ud på arbejdsmarkedet. Hvordan skal jeg overhovedet blive klar til det, men det skal jeg jo være. Der er jo ikke rigtigt noget, der hedder, der kan jeg ikke. Sådan nogle ting er meget rart at snakke med dem om.”

Samtidig er Livabrukerne efter et formelt afsluttet forløb hos Liva ofte overladt til

sig selv i deres kamp for at håndtere de reaktioner, som senfølgerne tager med sig, mestre livet, bevare grebet om sig selv, finde fodfæste og holde fast i drømmen om et andet liv.

"...når man har været udsat for vold i mange år, så følger nissen med, og der er senfølger i mange år, hvis man så heller ikke har et netværk, så bliver det svært, hvis man ikke får støtte og hjælp...[...]. det har været behårdt arbejde..."

De fortæller, at adgangen til at kunne tale med en Livamedarbejder, selv om deres forløb måske formelt er afsluttet, har været en forudsætning for at lykkes i forhold til forestillingerne om en normalitet, hvor uddannelse og beskæftigelse er centrale markører.

"Hvis det ikke havde været for dem, så tror jeg ikke, jeg havde gennemført. Så tror jeg, jeg ville have stoppet og givet op...[...]. i starten var det sådan, at jeg jo ikke kendte nogen. Vi var over 50 i klassen, og jeg tænkte, hvem gider at snakke med mig...[...]. på et tidspunkt gider jeg ikke mere, og jeg tager hjem...[...]. Der var ingen, som tilbød mig, at jeg kunne være med i deres gruppe. Jeg følte mig udenfor. Så ringede jeg til min kontaktperson og snakkede med hende, og så tænkte jeg, ja, næste gang så prøver jeg at gå hen og spørge, om jeg må være med i deres gruppe..."

En Livabrunder beskriver kampen for at lykkes i forhold til drømmen og forestillingerne om en normalitet med uddannelse og beskæftigelse således:

"Jeg har fået bevilget samtaler med psykologen, så nu kan jeg bare fortsætte, selvom jeg håber, at jeg får det så godt, at jeg ikke har behov for det her sted...[...]. men afgrunden er aldrig længere væk end som så. Man kan føle man er langt, men man er altid kun et skridt fra at falde. Jeg har aldrig været så tæt på det liv, jeg gerne vil have...[...]. Livet har fået værdi. Jeg har lige pludselig så meget at miste. Det gør mig simpelthen så ræd. Jeg er simpelthen så hunderæd for ikke at klare den. Jeg har altid været dårlig til at gå i skole, og jeg har altid været dårlig til at passe mine tider. Jeg har aldrig haft en madpakke med, jeg er aldrig mødt op til tiden eller noget som helst. Jeg har allerede fået to advarsler og kan bare mærke, at jeg bliver simpelthen så bange. Jeg har snakket med min studievejleder, og hun er sådan 'ro på, det skal nok gå' Men det er bare det der med, at hvis jeg ikke klarer den her, nu, så klarer jeg det bare ikke. Det kan jeg godt mærke. Det skræmmer mig rigtig meget...[...]. Jeg bliver meget bekymret for mig selv egentligt. Men det er også nyt. Det har jeg sgu aldrig prøvet før. Jeg har sgu altid været pisse lige glad. Men nu er det ligesom kommet en mening med galskaben, hvis man kan sige det sådan..."

I denne kamp bliver det afgørende, at der er mennesker til rådighed, som kan støtte Livabrunderen i mestringen af hverdagslivets krav. Krav, som i pressede situationer kan reaktivere invaliderende krisereaktioner. I dette empiriske udsagn bliver det muligheden for at blive ved med at have samtaler hos psykologen, som bliver adgangen til behandling og støtte i fastholdelse af uddannelse. For andre er det adgangen

til et Livafællesskab og en mere uformel kontakt i visheden om, at man altid kan kontakte Liva og få en snak med en medarbejder.

Livbrugere fortæller samtidig, hvordan mødet med Jobcentret kan blive en udfordring efter at have afsluttet et forløb hos Liva. I Jobcentret oplever de at blive mødt af systemets forståelser af deres problemer, behov og muligheder, som kan være en udfordring i forhold til at holde fast i den selvforståelse, styrke og selvagtelse, det greb de føler, de har haft om sig selv i kraft af deres deltagelse i Livas rehabiliteringsaktiviteter. Systemforståelser som reaktiverer gamle selvforståelser og nedarvede krisereaktioner.

"I Liva fik jeg hjælp til at få rygrad. Jeg kunne spejle mig i det, de andre sagde. Vi er ikke ens, men det var ikke det, det handlede om. Det handlede om at sige tingene højt. Der begyndte jeg at mærke mig selv. Så mærkede jeg mig selv rigtig meget. Jeg blev helt gennemsigtig. Andre kunne se mig, se hvad jeg havde været udsat for. De kunne se, jeg ikke var noget værd...[.]...jeg lærte at mærke mig selv på en god måde og acceptere mig selv. Det har været hårdt arbejde. Men det var trygt at være der og udvikle mig efterhånden, som jeg trådte små skridt tilbage til i livet sammen med de andre kvinder. Styrket og med en bedre forståelse af os selv...[.]...nu får jeg den følelse af, at alle kan se, jeg ikke er noget værd i mit møde med Jobcentret. Andres forventninger kommer til at styre. Så kommer jeg til at løbe rundt som en hovedløs høne. Jeg mister mig selv for at leve op til forventningerne. Forventninger jeg jo også har til mig selv..."

Dette empiriske udsagn viser, at det bliver svært for Livbrugeren at holde fast i, at hun er noget værd og har ret til at formulere egne forståelser af problemerne, behov og muligheder. Empirisk træder beskæftigelsessystemets stemme, institutionelle viden og mening (Monrad og Danners, 2022) frem som mekanismer, der reaktiverer gamle selvforståelser og reaktioner, hvor Jobcentrets forventninger og krav internaliseres som forventninger til sig selv. Men i dette mister Livbrugeren det greb om sig selv, som hun oplevede at have fået gennem deltagelse i rehabiliteringsforløbet i Liva. De problem- og løsningsforståelser, der for Livbrugeren er adgang til i beskæftigelsessystemet, bidrager i højere grad til en vedligeholdelse af Livbrugeren problemer end til løsningen, fordi de dominerende forståelser aktiverer nedarvede og invaliderende krisereaktioner.

Opsamling

Livbrugerne fortæller, at de i mødet med Liva har fået adgang til relationer, hvor de begynder at tro på, at de har en berettigelse som de mennesker, de er med det liv, de har levet. Det, der er sket med dem og de drømme, de har om fremtiden. Et sted, hvor de har fået adgang til at få øje på og mærke sig selv.

I mødet med Liva oplever de at blive mødt af mennesker, som lytter til deres fortællinger og egne forståelser af problemerne i modsætning til et diagnostiserende

system. Traumer bliver anerkendt som andet og mere end individuelle psykopatologiske reaktioner, der manifesterer sig som en række psykosociale problemer i mødet med samfundets krav og forventning.

Livabrugere beskriver, hvordan de oplever at blive mødt som et moralsk tilregneligt menneske (Højlund og Juul, 2015), der har ret til at give udtryk for, hvilke behov de har i håndteringen af det liv, der er deres virkelighed. Dette møde beskrives som skelsættende og et vendepunkt i deres personlige liv i den forstand, at de oplever i højere grad at have kontrol over deres liv, får greb om og mærker sig selv i deres relationer.

For nogen betyder det, at de får sat grænser og sagt fra i relationer, hvor de tidligere har følt sig fanget. For andre betyder det, at de i troen på, at de er noget værd og elskværdige er kommet tættere på mennesker, der har betydning for dem.

Livabrukerne beskriver en bevægelse væk fra isolation og ensomhed, hvor det at være en del af et fællesskab betyder meget for dem. Livabrugere beskriver, hvordan det er vigtigt for dem at have betydning for et fællesskab og være i stand til at give noget tilbage til dette fællesskab.

Særligt de unge Livabrugere har en meget stor bevidsthed om, at de skal i uddannelse og ud på arbejdsmarkedet. For andre er ønsket om at være en del af et fællesskab ikke knyttet til uddannelse eller ordinær arbejdsmarkedstilknnytning men et behov for som et aktivt menneske at være værdifuld for et fællesskab.

Samtidig knytter ønsket om at være en del af et fællesskab sig helt konkret til det fællesskab Liva også er. Det knytter sig både til ønsket om at give noget tilbage til dette fællesskab og oplevelsen af, at de i dette fællesskab kan forebygge og har adgang til støtte og bearbejdning af nedarvede og ofte automatiske krisereaktioner i pressede situationer.

Livabrugere beskriver, hvordan de efter et afsluttet forløb i Liva formelt er overladt til sig selv i bearbejdningen af de smertefulde følelser, som senfølger efter overgreb og vold tager med sig i håndteringen af de forventninger og krav, der er en del af et almindeligt hverdagsliv. Håndteringen af hverdagslivet beskrives benhårdt arbejde, hvor der er behov for støtte og hjælp i forhold til både forebyggelse og bearbejdning også i tiden efter – og for nogen i lang tid efter deltagelse i Livas indsatser.

Der kan i Livabrugernes fortællinger identificeres en frygt for at miste grebet. En frygt, der kan tolkes som en grundlæggende mistillid til, at der er nogen, som kan støtte og hjælpe efter et endt forløb i Liva. Der kan argumenteres for, at der er risiko for, at potentialet i et rehabiliteringsforløb mister sin betydning, hvis Livabrukerne for hurtigt overlades til sig selv i håndteringen, forebyggelsen og bearbejdningen af nedarvede og ofte invaliderende krisereaktioner.

Livbrugere fortæller om mødet med beskæftigelsessystemet som et møde, hvor det er svært at holde fast i egne forståelser af problemer, behov og muligheder. Beskæftigelsessystemets stemme, viden og meninger træder i Livabrugernes fortællinger frem som mekanismer, der reaktiverer gamle selvforståelser og reaktioner. I dette beskriver Livbrugere, hvordan de mister grebet om sig selv i forsøget på at leve op til de forventninger, de præsenteres for. De beskriver, hvordan de på den ene side forsøger at holde fast i de værdier og det greb om sig selv, de har fået med sig fra Liva men, at de på den anden side risikere at komme til "at løbe rundt som hovedløse høns" i forsøget på samtidig at leve op til beskæftigelsessystemets krav og forventninger.

Centralt i Livabrugernes effektvurderinger er i denne sammenhæng en forståelse af rehabilitering som en proces, der ikke kan afgrænses til konkrete kontekster, aktører, situationer, indsatser eller tidsperiode. For Livas målgruppe er senfølgerne, angsten og aktiveringen af nedarvede og ofte invaliderende krisereaktioner i pressede situationer og perioder i livet en trofast følgesvend, som skal håndteres dagligt i mange år frem og for nogen måske altid.

Kapitel 5: Retningsgivende viden for god praksis

Blikket rettes i dette kapitel mod den viden, der empirisk træder frem i Livabrugernes fortællinger som retningsgivende for god praksis i socialt arbejde med Livas målgruppe. Kapitlet er bygget op omkring de temaer, der identificeres i empirien:

- Set, grebet og rummet
- Adgang til at få øje på, forståelse og accept af sig selv
- Rettigheder – indsigt og overblik
- Retten og støtten til at træffe og handle ud fra egne beslutninger
- Tilgængelighed
- Fællesskaberne
- Forbundne processer og mekanismer
- Fra bruger til ???

Kapitlet rundes af med en opsamling af de empiriske analyser. I opsamlingen zoomes der ind på de forskellige elementer, processer og mekanismer, der i empiriske viser sig som retningsgivende viden for god praksis.

Set, grebet og rummet

Mange af Livabrukerne har levet et dobbeltliv, hvor den måde de præsenterer sig selv, det ansigt, de viser i sociale sammenhænge, ikke stemmer overens med det liv, de lever, og hvordan de faktisk har det. I mødet med Liva kan det være første gang, de lader andre få indblik i, hvordan deres verden i virkeligheden ser ud.

”Jeg kan ikke huske, om det var den første samtale, hvor det var sådan, ’må jeg gerne græde?’ Så var hun sådan, ja det må du gerne. Der er mange ting, jeg tror mange oplever, de ikke kan sige højt. Jeg levede et dobbeltliv i mange år. Mine venner og familie har godt været klar over det, ikke alle, men nogen har været klar over, hvordan jeg har tjent penge. Men selv om de har vidst det, så er det de færreste, der kan tåle at høre, hvordan ens liv i virkeligheden er...[...]...jeg har gået meget alene. Det hører jeg også mange andre piger siger, som er i det her fag. Det kommer med vis form for ensomhed...[...]...jeg var så fyldt...[...]...Hun (Livamedarbejderen, red.) kunne lytte. Hun var ret god til at høre, hvad det var for nogle ting, hvad der var det underliggende. Eller hvad kan man sige... [...]...Det var det der med at få det sagt højt. Finde ud af, at der er et sted, hvor jeg gerne må komme. Jeg må gerne være vred. Jeg må gerne være ked af det. Jeg må gerne være her, og jeg må gerne være den, jeg er. Jeg skal ikke lægge bånd på mig selv. Jeg skal ikke gemme mig væk hele tiden. Jeg er ikke ved siden af. Det havde jeg meget brug for.”

Empirisk træder der i Livabrugernes fortællinger en praksis frem omkring de første møder, som tager sit udgangspunkt i et nærvær og en væren i det, der umiddelbart viser sig i mødet mellem Livabrugeren og Livamedarbejderen både indholdsmæssigt og følelsesmæssigt. Indholdsmæssigt forstået som det, der konkret fortælles, og følelsesmæssigt forstået som de følelser, disse fortællinger og mødet med Livamedarbejderen giver adgang til. Det er et møde, hvor der gives tid og rum til det, der viser sig. Et møde, hvor man ikke skal noget bestemt sted hen. I Livabrugernes fortællinger træder målet empirisk frem som en proces i kraft af Livabrugernes oplevelse af at have tiden og rummet til at være med og mærke sig selv, uden at skulle et bestemt sted hen, passe ind i en bestemt forståelse, uden at føle sig forkert, ved siden af og skulle gemme sig væk.

Netop tiden er en vigtig faktor i denne praksis, hvor Livamedarbejderen har brug for at få viden om Livabrugernes livsomstændigheder, krænkelser og behov samtidig med, at Livabrugeren arbejder med erkendelser og accept af omstændighederne som forudsætning for at få fat på sig selv, mærke sine behov og på sigt planlægge et forløb, der er relevant og meningsfyldt.

"Min kontaktperson har sagt, at det her kommer til at tage lang tid. Det er svært at acceptere, når man bare gerne vil videre... [...] jeg har været på krisecenter før, hvor jeg vendte hjem, for jeg troede, det blev anderledes... [...] jeg har svært ved at tro, de kan hjælpe mig, men jeg ved godt, jeg skal give plads til at acceptere situationen. De siger, accept er vigtig... [...] Det hele er så skamfuldt..."

Der er i dette møde samtidig brug for bekræftelser. Bekræftelser i forhold til at man er "gået det rigtige sted hen", at man bliver mødt, set og hørt i det, der er svært og skamfuldt.

"Man er jo sådan lidt undskyld, undskyld for at jeg er her. Det er måske ikke det rigtige sted, jeg er. Jeg ved bare ikke rigtig, hvad jeg skal gøre. Men de var slet ikke i tvivl, og de fortalte også, at de ting jeg havde været igennem, de ting min datter havde været igennem, det var ikke okay. Det skal man ikke gå igennem. Det gjorde, at jeg vidste, jeg var kommet det rigtige sted. Og flere gange sagde min kontaktperson, 'det du har været igennem, det er ikke okay. Det var godt, du kom væk...'"

Empirisk træder bekræftelserne frem i Livabrugernes fortællinger som en oplevelse af at blive set, ved at Livamedarbejderen eksempelvis siger "...det, du har oplevet, det er der ingen, som skal opleve..." eller "...det er helt normalt at have det sådan, når man har oplevet det, du har oplevet..." og "...der er andre ligesom dig...". Det sender for det første et signal om, at Livamedarbejderne ved noget om det her og ikke bliver skræmt af den virkelighed, der fortælles om. Samtidig vækker fordømmelsen af overgreb en følelse af at blive grebet i behovet for og smagen af håb, som udvider grænserne for, hvad der er muligt (hooks, 2003).

"...da jeg ringer, siger hun til mig, at jeg ikke skal undskyldte. Der er lys for enden af tunnelen. Der er andre, der har det ligesom dig. Du kommer ind på mandag, så snakker vi om det. Og det var rimeligt afgørende for mig. Altså det her med, at der var håb. De bevarede håbet, når jeg selv mistede det. Hvis man kan sige det sådan. Det er noget, jeg altid vil huske."

Empirisk træder følelsen af håb frem både som en oplevelse af, at Livamedarbejderen tror på, at der kan ske en forandring, de har set det ske før, og som en oplevelse af ikke at være alene. Der er andre, som har været ude for det samme, som har det på samme måde, som mærker senfølgerne. Livamedarbejderne fortæller Livabrugere, at det er normalt, når man har oplevet det, de har oplevet. Det bliver ok at være sårbar, for man er ikke alene på rejsen. Andre har gået vejen før, og der er nogen at følges med.

"... Hun vidste godt, hvor jeg var henne. Hun forstod det. Hun forstod præcis, hvordan det var, jeg havde det. Der er andre som mig, wauw vildt nok. Så der er noget håb."

Under et interview peger en Livabrunder på det whiteboard, der hænger i lokalet, hvor de forskellige senfølger er beskrevet. Mens Livabrunderen peger, siger hun:

"...jeg er ikke den eneste, som har de her følelser. Jeg har altid følt, at jeg var den eneste, eller der ikke var nogen, der kendte mine følelser eller har oplevet det, jeg har oplevet og sådan noget. Men min kontaktperson fortæller mig, at det er normalt, når man har oplevet det, jeg har oplevet. Hun rammer rigtigt hver gang, hun kender mig allerede på en måde og ved, hvad hun skal sige, og hvad det er for nogle følelser, jeg har. Det giver mig en følelse af, at jeg ikke er alene...[...]. Jeg føler, de forstår. Den følelse har jeg ikke haft i mange år. Jeg har prøvet så meget, men jeg har ikke følt mig forstået..."

I hele processen er det vigtigt for Livabrunderne at føle sig rummet forstået på den måde, at der er plads til at være sig selv og mærke både det, der fungerer godt, og det svære. Det er vigtigt at blive accepteret i de reaktioner, der netop i dag er Livabrunderens virkelighed, selv om det kan være u hensigtsmæssigt, voldsomt og kaotisk. En Livabrunder beskriver det som safe space. Et sted, hvor *"...ingen forventer, man kan blive fikset på en dag..."*

Man er velkommen, man må gerne være der og kan rummes også de dårlige dage uden at opleve nogle former for sanktioner eller løftet pegefinger.

"Der har ikke været nogen negative sanktioner på nogen måde, hvis jeg ikke er mødt op en dag, eller hvis jeg er kommet 3 kvarter for sent eller har siddet her klatøjet kun et kvarter eller et eller andet. Der er ikke noget med 'næste gang' eller 'jeg sætter tid af til det'. Det er bare den der come as you are. Du er altid velkommen. Jeg har fået lov til at være, blive hørt og set, og ens følelser er ok, lige meget hvor ekstreme de kan være."

Adgang til at få øje på, forståelse og accept af sig selv.

At der ikke er løftede pegefingre eller sanktioner betyder ikke, at der ikke er forventninger. I programteorien, det vil sige Livas forestillinger om praksis, træder de frem som en forventning om, at Livabrukerne tager ejerskab i eget liv. Empirisk træder denne forventning frem i Livabrugernes fortællinger som en oplevelse af at få rum og adgang til at få øje på sig selv i de svære følelser, nedarvede og ofte automatiske krisereaktioner.

".....det var meget sådan 'du må forstå, det her er alvorligt, og du må forstå, at det her kommer til tage lang tid. Måske hele dit liv at få det bearbejdet. Du må også forstå, at du højst sandsynlig må længere tilbage i dit liv for at forstå, hvad der førte dig hertil. Der er mange, der kommer ud i problemer, der er mange, der låner penge en gang i mellem, men det er ikke alle kvinder, der ender i prostitution. Så hvorfor tager man lige præcis der hen?' Det var lidt en øjenåbner for mig. Det var det der med at forstå, at der faktisk er noget, som har været ude af min kontrol...."

Livabrukeren fortæller her, hvordan det Livamedarbejderen siger, skaber en resonans i Livabrukeren. En resonans, som både udfordrer hende i forhold til situationens alvor og bliver afgørende i erkendelsen af, at der er noget, hun ikke har haft kontrol over, men som hun nu i forhold til, hvordan fremtiden former sig, kan tage ansvar for. Centralt i dette udsagn er adgangen til at forstå og arbejde med sine egne reaktioner og svære følelser. Hvor kommer de fra, og hvorfor reagerer man som man gør?

Empirisk træder deltagelse i gruppeaktiviteterne frem som et særligt sted, hvor Livamedarbejderne giver Livabrukerne adgang til at spejle sig i andre, der ligner dem og har samme historie. De har i disse relationer adgang til at få øje på sig selv, forståelse og accept af sig selv som et kompetent menneske.

"...i skematerapien skabes der forståelse for og accept af sig selv. I grupperne kan de spejle sig i andre, der ligner dem, som har samme historie. De erfarer, at det sker for andre. Det åbner op til en forståelse...[.]...hvad opfatter de selv, der står i vejen? Vi arbejder med at gøre det tydeligt. Hvad er det konkrete problem eksempelvis søvnproblemer, hvad er det en reaktion på?" (Feltnoter fra samtale med socialfaglig konsulent i LiVaRehab).

I grupperne skabes der rum for og frihed til at udtrykke behov og følelser. Samtidig sker der en validering af Livabrugernes følelser, det vil sige, Livabrukerne oplever, at følelserne kommer et sted fra, det er en reaktion på det, der er sket med dem, og det er ok.

"Det er sådan noget med, at vi alle har flere forskellige skemaer, man kan føle sig anderledes eller føle sig udenfor i nogle situationer. Det kan også være frygten for at miste. Så skulle vi finde ud af, hvad der var vores skema, hvad der trigger os meget...[.]...det var sådan noget med at arbejde med negative tankemønstre..."

Grupperne træder empirisk frem som et særligt sted i arbejdet med negative tankemønstre, men analytisk kan der samtidig argumenteres for, at denne tilgang, hvor man forsøger at forstå mekanismerne bag de svære følelser og reaktioner, generelt afspejler sig i Livamedarbejdernes kommunikation med Livabrukerne. Forstået på den måde, at Livamedarbejderne i anerkendelsen af Livabrugernes ret til at blive mødt som et menneske, der har været udsat for noget ubærligt, også retter opmærksomheden mod, hvad det har betydet for Livabrukerne. Valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner står empirisk og analytisk som en central mekanisme i Livas praksis og forudsætning for, at Livabrukerne reelt kan tage ejerskab i eget liv.

Rettigheder – indsigt og overblik.

At være et menneske, der har ret til noget, betyder også helt konkret, at man har rettigheder. Men mange Livabrugere har haft svært ved at navigere i velfærdssystemerne og ved ofte ikke, hvor de kan få adgang til forskellige former for hjælp.

Empirisk træder det i Livabrugernes fortællinger frem som, at de i Liva oplever at få adgang til det, en Livamedarbejder beskriver som gammeldags socialrådgivning, hvor socialrådgiveren kender lovgivningen, har overblik over de forskellige muligheder, der er for hjælp, kan koordinere og prioritere de forskellige indsatser og formår at navigere i velfærdssystemerne.

"...man fik sådan ligesom hjælp til at komme videre. Det ville jeg ikke have gjort, hvis jeg ikke var kommet på krisecenter. Så havde jeg bare siddet og været forvirret over, hvad det er, jeg skulle, eller hvad jeg skulle have fat i først. Det, at de kan præsentere det for mig især i starten, hvor de også gjorde tingene for mig. Sådan, nu søger vi det her, nu sender vi en ansøgning til familieretshuset, eller nu tager vi en ansøgning om børnebidrag, eller hvad det skulle være. Det ville jeg jo ikke kunne have gjort selv...[..]...når man lige er kommet ud af et voldeligt forhold, så sidder man jo bare og er helt blæst. Man ved jo egentlig ikke, hvad det er, man har været igennem. Det tager tid, at man sådan lige ser alt det...[..]...de har erfaringen inden for det juridiske. Det er jo ikke enhver, der har styr på, hvordan man søger det ene eller det andet, hvad er en god ide, hvad er ikke en god ide...[..]...Er det en god ide at søge fuld forældremyndighed? Nogle gange har man bare brug for et ærligt svar."

Livabrugere fortæller, hvordan de oplever, at Livamedarbejderne følger dem og kæmper sammen med dem, når de skal finde en bolig, ansøge om forskellige former for økonomisk hjælp eller ønsker at klage over en afgørelse.

"De har kæmpet sammen med mig på sidelinjen, når jeg har kæmpet for at få ført ting igennem. F.eks. skulle jeg have lavet tænder. Der har de hjulpet mig med at anke, fordi jeg fik afslag. De hjalp mig med at skrive til ankestyrelsen. Det var en stor hjælp."

Fleere af Livabrukerne fortæller, at de har haft brug for hjælp til at få styr på deres

økonomi. Det har derfor for mange været en stor hjælp, at der er adgang til gælds-rådgivning i Liva.

"Jeg havde slet ikke styr på min økonomi. Jeg tror, det er det, der sker, når man er vokset op, som jeg er. Min mor har altid været på kontanthjælp. Det skulle jeg dælmme ikke, så jeg har altid tjent mine egne penge. Men jeg har altid brugt flere penge, end jeg havde. Der har aldrig været nogen, som lærte mig det. Så jeg fik noget gældsrådgivning. Det hjalp mig.."

Det handler for Livabrukerne i høj grad om at blive gjort opmærksom på, at man faktisk har ret til noget eksempelvis boligstøtte, et skattefradrag, gældsrådgivning, bankskifte eller at læse en lejekontrakt igennem og samtidig få handlet på det, der skal handles på. Alt sammen sager, som for de fleste mennesker er helt almindelig hverdags opgaver, men som for mange Livabrugere kan være uoverskuelige i en hverdag, som blandt andet på grund senfølger opleves kaotisk og stressende. Hvorfor mange enten ikke får det gjort eller kæmper med det, mister modet og får en oplevelse af ikke at have de samme rettigheder og adgang til de samme muligheder som andre mennesker.

".... da jeg startede her, modtog jeg allerede kontanthjælp, men de har hjulpet mig med ting, som jeg ikke lige har tænkt over som boligstøtte og hey, du kan faktisk trække det her fra i skat...[.]...Jeg bliver let stresset, og så er det rart, at få hjælp til at få lidt i skub i tingene. Jeg har fået hjælp til noget omkring min flytning, min kontaktperson kiggede min kontrakt igennem med mig. Jeg har også fået hjælp til at skifte til en anden bank. Det har også været en gældsrådgiver inde over, som har hjulpet."

Retten og støtten til at træffe og handle ud fra egne beslutninger

At Livamedarbejderne har indsigt og overblik betyder ikke, at Livamedarbejderne løser opgaven for Livabrukerne. Livabrukerne fremhæver netop, at de oplever det som en støtte til selv at handle på egne beslutninger i forhold til behov og rettigheder. Empirisk træder det frem i Livabrugernes fortællinger fra situationer, hvor der har været behov for hjælp til at finde en bolig, ansøge om økonomisk hjælp, anke en afgørelse eller eksempelvis at være bisidder i en sag. Det er ikke Livamedarbejderen, som gør arbejdet, men medarbejderen er en vigtig støtte, som kan rådgive og vejlede.

"Min kontaktperson var bisidder i familieretshuset. Altså, det er jo ikke hende, der snakker. Men det at have den støtte, det, synes jeg, har betydet rigtig meget for mig."

Empirisk er det oplevelsen af, at nogen tror på, at man har ret til noget og støtte i forhold at handle på det.

"Jeg har haft svært ved at gøre noget selv på grund af min angst og depression. Men så prøver de at hjælpe f.eks. med psykologen. Jeg har selv prøvet at lede efter en, men jeg

har tænkt, ej, jeg kan ikke kontakte en psykolog. Jeg ved ikke, hvordan man kontakter dem. Så de har hjulpet mig med at finde en psykolog, og hvordan jeg skal kontakte dem. Jeg skrev selv, men de fortalte mig, hvad jeg kunne skrive. Senere fik jeg så en besked fra hende psykologen, at vi kunne lave en aftale. Og det gjorde vi. Så skulle jeg op til kommunen for at søge hjælp til det økonomiske. Det hjalp de mig også med at gøre."

I dette empiriske eksempel træder tidsperspektivet frem som centralt i den forstand, at Livamedarbejderne ikke forcerer processen, men lader Livabrueren løse opgaven i et tempo, der giver Livabrueren en oplevelse af at have kontrol over situationen, finde sin egen vej og måde at gå til opgaven.

Tidsaspektet træder empirisk frem som et centralt element i den praksis, der viser sig i Livabrugernes fortællinger om det, der sker i mødet med Liva i den forstand, at der som tidligere skrevet ikke er nogen forventning om, at Livabruerne løser problemerne og fikser alt det svære i deres liv indenfor en given konkret afgrænset tidsperiode.

Der er en accept af, at det tager tid, og at den tid også vil indeholde dage, hvor Livabrueren snubler, farer vild, mister grebet, giver op og måske forsvinder i kontakten med Liva for en stund. Denne accept og bevidstheden om, at der er en medarbejder, som er klar, når Livabrueren igen rækker ud, at Livabrueren er velkommen, set og rummet i det kaos, det svære tager med sig, giver Livabrueren en oplevelse af, at forandringerne sker på egne præmisser, at man ikke bliver presset ud i noget, man ikke er klar til.

"Det var egentlig meget på mine egne præmisser på den måde, at jeg ikke blev presset til at skulle noget. Jeg tror, det for mig handlede meget om tid og støtte. Når man er i så meget kaos, kan det være svært at tage det hele. Det betyder meget, at man kan gøre det i ens eget tempo. Forsvinde lidt og komme tilbage...[...]...jeg tror, jeg i starten have en samtale om ugen med min kontaktperson, resten var meget op til mig selv, hvis man kan sige det sådan..."

Tilgængelighed

Tidsaspektet betyder ikke, at Livamedarbejderne læner sig tilbage, venter på at blive kontaktet og bare lader stå til, hvis der ikke er nogen kontakt fra Livabruerne. Livabrugere fortæller, hvordan deres kontaktperson ringer eller skriver for at høre, hvordan det går.

"...hun (kontaktperson, red.) tjekker også lige ind en gang i mellem. Hun kan finde på at skrive sådan hey, hvordan går det med skolen, har du tid til en samtale eller bare sådan et eller andet. Så kan jeg ringe op og være sådan argh, det er lidt svært i dag..."

Det giver for det første Livabruerne en oplevelse af, at nogen har øje på dem, at de er villet og samtidig, at svære dage er ok, dem kan Livamedarbejderne godt rum-

me og være i sammen med Livabrukerne. Det betyder også, at det bliver lettere for Livabrukerne at kontakte medarbejderne, når noget bliver svært. De behøves ikke at gemme sig væk i de svære perioder.

"Der er så meget, jeg har forsøgt at smide væk, men så kan der være en lyd eller en duft eller et eller andet, som minder mig om en kunde, som har slået mig eller et eller andet. Og så er jeg pludselig sådan wauw. Så er det, at jeg kan ringe til nogen, og så ved de godt, hvad det handler om. Det er ikke skræmmende for dem..."

Empirisk træder denne tilgængelighed frem i Livabrugernes fortællinger som en oplevelse af, at nogen har deres ryg og kan hjælpe dem i det svære og videre i hverdagen. De står ikke alene med det.

"...jeg kan bare huske, at jeg fik et sammenbrud. Jeg var hjemme, og det var sommerferie, og jeg havde brug for at få vendt nogle tanker. Og så sagde hun, 'kom her op på mit kontor, så kan vi lige snakke'. Det var egentlig bare sådan en helt uformel snak. Men det var meget rart. Der var også en gang, jeg skulle til jobsamtale, og så kunne vi lige snakke om det. Jeg fik ikke jobbet, men det var bare så rart, for det hele er meget sårbart. Det er meget ensomt at komme så tæt på sig selv, at skulle starte et nyt liv. Det er så svært, det kræver så meget..."

Empirisk træder tilgængelighed frem i forskellige former. Tilgængelighed kan være oplevelsen af, at en Livamedarbejder aldrig er længere væk end en telefonopringning eller en tekstbesked lige gyldigt hvilken dag i ugen og tidspunkt på døgnet.

"I starten jeg var her, var jeg nok lidt frustreret. Jeg havde slet ikke ro, så jeg kunne jo godt skrive til min kontaktperson, og så var hun sød til at skrive tilbage til mig, selvom hun ikke var på arbejde. Hun skrev til mig, selvom det var weekend eller aften, hvis der var et eller andet, som pressede sig på. Det har været en stor hjælp for mig."

Det kan også være en oplevelse af, at man altid kan møde op i Livas lokaler enten fordi, man har brug for at snakke med en medarbejder, eller fordi man bare har brug for at være i nærheden af nogen, som kan rumme én – et *safe space*.

*"Det, at jeg ved, at jeg kan komme herop, at jeg ved, der er nogen, jeg kan ringe til. Jeg ved, at her må man sgu gerne være luder, eller hvad skal man sige...[.]...at vide, at jeg har et sikkerhedsnet, og jeg bare kan komme herop, det betyder alt...[.]...de er jo på en måde til rådighed hele tiden. Nogle gange er jeg bare taget herop eksempelvis for at lave lektier. Altså bare sidde her. Simpelthen bare være her. Bare det, at jeg ved, at jeg her har et *safe space*, hvor jeg gerne må komme, og hvor man kan rumme mig..."*

Tilgængelighed træder i Livabrugernes fortællinger frem som en oplevelse af ikke at blive afvist, at man altid kan få fat på en medarbejder, et venligt imødekommende menneske, som er parat til at hjælpe.

"Det er jo virkelig simpelt. Det er jo bare venligheden. Man får et hej, når man går

forbi. De er smilende. De er åbne. Man kan altid tage fat på dem. Jeg har aldrig følt mig afvist. Jeg går nogle gange bare ind på kontoret og spørger, om jeg kan få noget hjælp her eller et eller andet. Og så er der altid en, der kan hjælpe. Om det er den ene eller anden, hvad end det er, jeg har spurgt om. Så er der altid en, der kan hjælpe, og det foregår med et smil. Det betyder så meget..."

En Livabrunder beskriver vigtigheden af imødekommenhed og venlighed en dag i forbindelse med et af mine besøg. Jeg står tilfældigt i receptionen en sen eftermiddag i ulvetimen, hvor folk er på vej ind og ud af Liva. Nogen er på vej hjem efter samtale med en Livamedarbejder, andre er på vej ind med børn og indkøbsposer. Der opstår en spontan samtale om Liva. En Livabrunder folder sine arme ud, symbolsk omfavner hun skranken og siger:

"...jeg vil gerne arbejde her. Det her er den vigtigste arbejdsplads i hele Liva. Den telefon, der bliver taget her, er den første kontakt, man har med Liva. Og det er så vigtigt, at man bliver mødt af venlighed. Den samtale er afgørende for alt det, der sker derfra. Man er så sårbar og i så meget kaos. Man har det så skidt, og så er det bare så vigtigt, at man bliver mødt af noget venlighed..."

En Livabrunder fortæller, hvordan følelsen af afvisning er en reaktion, der let trænger sig på i de pressede situationer, som de første møder med Liva ofte er for Livabrunderne.

"...når man er så sårbar, har det skidt og er i så meget kaos, så er det vigtigt at blive mødt af et smil og nogen, som siger, dejligt at se dig...[...]... Hvis man har svært ved at komme ud af sin bolig, og man så ikke føler sig velkommen, kan det være nok til, at man føler sig afvist og ikke føler sig god nok...[...]...ens system bliver så let trigget. Det kan være så banalt, som hvis hende i receptionen ikke smiler. Det kan være nok til, at jeg er klar til at gå hjem igen..."

Fællesskaberne

Det at føle sig som en del af et fællesskab, viser sig empirisk som et centralt element i Livabrundernes fortællinger.

"Om torsdagen er der tilbud om NADA, hvor jeg kan komme fra frokost og få en tid til NADA. Fra klokken 16.00 er der så gruppeterapi for alle, der er tilknyttet Liva...[...]... fra klokken 18.00 laver man så mad sammen. Jeg bruger det som et frirum, og så kan jeg også lige komme op og snakke med min kontaktperson. Det kan også være rart at få set de andre og vide, at der også er andre, som har det svært, selvom vi er meget forskellige steder...[...]...det er rigtig rart at få delt noget, der andre steder vil være meget grænseoverskridende...[...]..."

I Livabrundernes fortællinger identificeres et fællesskab, der beskrives som et frirum, hvor Livabrunderne mere uformelt end i den formelle kontakt med en Livamed-

arbejder føler sig rummet, og hvor de sammen med andre Livabrugere har mulighed for at tale om og bearbejde det, der er svært i hverdagen.

"Jeg kunne spejle mig i det, de andre sagde. Vi er ikke ens, men det var ikke det, det handlede om. Det handlede om at sige tingene højt...."

Livabrukerne beskriver en følelse af samhørighed, hvor de sammen bliver klogere på sig selv og den situation, de befinder sig i. Samtidig giver fællesskabet adgang til en følelse af, at man ikke er alene, at andre har været ude for det samme, at man har gjort det rigtige ved at fjerne sig fra det ubehagelige, og i det bliver man vigtige for hinanden.

„det er også det der med, at man taler med de andre beboer. De har jo oplevet noget lignende, så der er bare bedre forståelse for det hele. Det er nemmere at snakke om tingene, for man skal ikke sidde og forklare sig...[..]...Det er bare sjovt, når man sådan sidder og kan fortælle om episoder, og de andre bare sidder og nikker genkendende. Ja, det har jeg også oplevet. Det gør bare tingene meget nemmere, og så slapper vi bare mere af...[..]...man bliver bekræftet i, at man har gjort det rigtige. Og det har været noget ubehageligt. Det her er noget, jeg skulle komme væk fra. Det, synes jeg er vigtig...[..]...vi føler ikke, vi er ofrene, og dem (medarbejderne, red.) der skal redde os. De (andre kvinder, red.) er blevet en mere personlig relation, en venskabelig relation, vil jeg sige. Man føler sig tryk. Jeg føler mig tryk sammen med de andre kvinder...[..]...vi har samme bekymringer, samme tanker...[..]...vi har ligesom connectet..."

Livabrukeren fortæller, hvordan den form for fællesskab også bidrager til at man kan fjerne sig fra forestillingen om at være et offer, der skal reddes. Analytisk kan dette udsagn tolkes, som at fællesskabet giver mulighed for overskridelse af en negativ selvforståelse, frigørelse af sindet (hooks, 2003) og en anerkendelse af hinanden som moralsk tilregnelige mennesker, der har en værdi for fællesskabet (Højlund og Juul, 2016)

Beboerne i LivaShelter fortæller, hvordan oplevelsen af fællesskab opstår spontant og uformelt om aftenen, når børnene er puttet, og kvinderne mødes i stuen for at dele det, hverdagen har budt på. Livabrukerne i rehabiliteringsindsatsen beskriver gruppeterapien som et mere formelt forum, der både giver adgang til terapi, hvor man sammen bearbejder negative tankemønstre, men også hvordan gruppen bliver et mere uformelt fællesskab, hvor man ikke føler sig forkert og alene.

"Vi var nogle piger, som blev en del af et projekt, hvor vi i grupper arbejdede med noget, der hedder skematerapi. Det er sådan noget med, at vi alle har flere forskellige skemaer, man kan føle sig anderledes eller føle sig udenfor i nogle situationer. Det kan også være frygten for at miste. Så skulle vi finde ud af, hvor der var vores skema, hvad der trigger os meget...[..]...det var sådan noget med at arbejde med negative tankemønstre. Eller mest af alt så tror jeg også, det var ensomhed, som fylder meget for de kvinder her. Så tror jeg også, det er det der med at høre eller fortælle nogle ting, som andre mennesker

vil sidde med, ja okay (opfatte som ekstremt, red.). Men i den gruppe vil det ikke være så ekstremt, hvis man siger noget, der lyder voldsomt. Folk nikker bare og kan godt forstå det. Det er forståelsen, som mange har søgt...[...]...det er svært det der med at gå rundt med en masse følelser, som du ikke selv kan forstå og har svært ved at rumme. Derfor kan man heller ikke arbejde med dem. Jeg ved ikke, hvorfor jeg er vred. Jeg ved ikke, hvorfor jeg er bange. Så er det sådan, hey, du har det her skema. Det kan komme fra svigt...[...]... og så at snakke med andre kvinder, som har været i det samme..."

Liva som et fællesskab, man er blevet en del af og altid kan vende tilbage til, træder i Livabrugernes fortællinger empirisk frem som noget, Livabrukerne er meget bevidste om. Det er dog lidt uklart, hvordan det formelt former sig i praksis udover, at nogle Livabrugere fortæller, at de er blevet frivillige i eksempelvis den anonyme rådgivning. Andre fortæller, at de deltager i Livas sociale arrangementer; sociale måltider, julefrokost eller kvindernes kampdag og finder trykthed i visheden om, at Liva findes og altid kan kontaktes.

"...jeg blev inviteret af min gamle kontaktperson til det her arrangement i forbindelse med kvindernes kampdag. Men hun var ikke til arrangementet. Alligevel blev jeg inviteret. Jeg kender ikke andre, alligevel blev jeg husket, og jeg ved de findes...[...]...jeg ved, jeg altid kan ringe..."

En har oplevet at få hjælp, selvom hun ikke længere var i et forløb:

"De har hjulpet mig, da jeg var indlagt på psykiatrisk efter selvmordsforsøg efter mine børn døde. Også selvom det var flere år efter jeg egentlig var kommet ud af prostitution. Jeg var tæt på at dø, men Liva var en god redning for mig. De sendte en pakke til mig og sørgede for, at jeg havde nogen at snakke med, da jeg kom ud fra psykiatrisk..."

Analytisk kan der argumenteres for, at Livafællesskabet i Livabrugernes fortællinger træder frem både som en form for uformelt efterværn i forhold til støtte, forebyggelse og bearbejdning af krisereaktioner i hverdagen, uden det er helt klar, hvordan det praktiseres: hvem og hvordan får man adgang til hvilken form for kontakt i fællesskabet? Og samtidig bidrager Livafællesskabet til en følelse af at have værdi og betydning for et konkret fællesskab i ønsket om at "give noget tilbage" og en omsorg for et fælles mål (Højlund og Juul, 2015).

"...jeg kunne godt tænke mig at være en del af Liva og kunne hjælpe...[...]...hvis jeg får min pension, og jeg har fået den ro, jeg skal, så vil jeg gerne give noget tilbage, og det tror jeg også godt, at jeg vil kunne...[...]... Altså jeg ved ikke, hvad det skulle være. Bare lave noget kaffe eller sidde og snakke med nogle mennesker, mens de venter på dem, der ved noget. De har et fællesskab, som jeg gerne vil være en del af, og jeg tror ikke, det ville være svært."

Forbundne processer og mekanismer

Rehabiliteringsprocessen, vejen til at få øje på og fat på sig selv, føle sig anerkendt som et kompetent, værdigt og moralsk tilregneligt menneske med formelle rettigheder og ret til at bruge sine egne ord i fortællingerne om de livsomstændigheder, der er Livbrugernes virkelighed, at formulere egne behov, muligheder og forestillinger om det gode liv, er sammensat af mange forskellige typer af indsatser og aktiviteter.

"I psykologsamtalerne fik jeg åbnet op og fortalt om de værste oplevelser. I selvforsvar fik jeg igen kontakt med min krop. Sammenholdet i de forskellige aktiviteter, vi deltog i. Yoga, jobsamtale træning, tøjstils kursus. De andre, som fortalte om deres vej ud, igennem, tilbage til livet. Alt sammen hjalp mig til at finde ind til mig..."

Det er en proces, der i Livbrugernes fortællinger empirisk træder frem som forbundne processer og mekanismer, hvor mødet, tiden, det relationelle, samtalerne, fællesskabet, deltagelse i forskellige aktiviteter og valideringen af de svære følelser og reaktioner er centrale elementer i den forstand, at de forskellige indsatser og aktiviteter skal identificeres, præsenteres og doseres på Livbrugernes præmisser, så processerne i forhold til erkendelse, accept og forandring ikke forceres. Livbrugerne har behov for tid og rum til at være med og mærke sig selv.

Denne rehabiliterings praksis stiller store krav til Livmedarbejdernes personlige dømmekraft. Højlund og Juul (2015) beskriver personlig dømmekraft som personlige anskuelser, vurderinger og stillingtagen. Hvorfor den personlige dømmekraft knytter sig til arv og miljø, uddannelse og livserfaringer og danner den horisont, socialarbejderen anskuer verden ud fra i realiseringen af det gode liv og anerkendelsen af den anden som et moralsk tilregneligt menneske med egne forestillinger om, hvordan det gode liv realiseres.

En reflektive og lærende praksis, som er central i socialt arbejde, men synes at have en særlig betydning i en organisation som Liva. En organisation, der sætter sig for målrettet ja vel nærmest ideologisk at arbejde ud fra et normativt anerkendelsesideal. Hvor anerkendelsesidealet ikke alene ses som grundbetingelse for overhovedet at få Livbrugerne i tale, reducere modstand og planlægge et for Livbrugeren relevant og meningsfuldt forløb, men også et mål om, at Livbrugerne skal styrke deres ressourcer, handlekraft og beslutningsmagt i realiseringen af det for dem gode liv. Hvor der i organisationens forandringstanker, det vil sige forestillinger om, hvad der skaber forandring, kan identificeres en præcisering af, at der praktiseres i et miljø, som er ikke-fordømmende og solidarisk.

Fra bruger til ???

I en anerkendende praksis anvendes betegnelsen solidaritet i betydningen anerkendelse af den enkelte som en person, der besidder evner af grundlæggende værdi

for et konkret fællesskab. Hvor der i den retlige anerkendelse er tale om noget, vi deler med andre, så er det i den sociale værdsættelse personen, der anerkendes som betydningsfuld i en værdibundet omsorg for fælles mål (Højlund og Juul, 2015, s. 28).

Social værdsættelse og empowerment forstået som styrkelse af det enkelte menneskes handlekraft og beslutningsmagt i eget liv hænger uløseligt sammen i den forstand, at ikke bare retlig anerkendelse men også social værdsættelse må være målet for empowerment. At det enkelte menneske oplever sig som værdsat i betydningen have værdi for et konkret fællesskab.

Livbrugere fortæller, hvordan de også efter et formelt forløb i Liva oplever sig som en del af et fællesskab. De fortæller, hvordan de i forskellige aktiviteter: deltagelse i sociale arrangementer, frivillige i den anonyme rådgivning eller chatrådgivningen og unges oplæg om gråzoneprostitution med henblik på både forebyggelse og information til unge om Liva, oplever at være betydningsfuld for Livafællesskabet i omsorgen for et fælles mål.

Disse aktiviteter er både en del af deres kontinuerlige bearbejdning af det svære i deres liv.. *"...i mit oplæg fortæller jeg om, hvad det er for nogle ting, jeg har gjort for at komme ud af det. Hvad det er for nogle følelser, der var i mig, særligt da jeg var yngre... [..]...jeg ved ikke, men lige pludselig så kan det give mening, alt det jeg har været igennem..."*, og giver Livbrugerne en oplevelse af at give noget tilbage i betydningen have værdi for Livafællesskabet.

Der kan analytisk argumenteres for, at der i Livbrugernes oplevelser af at være betydningsfuld for Livafællesskabet, og i Livas præcisering af et solidarisk praksismiljø træder et fællesskab frem, der rækker ud over en bruger – medarbejder relation. Hvor Livbrugerne anerkendes som personer af betydning for Livafællesskabet på en måde, der rækker ud over en position og status som bruger.

Samtidig viser der sig særligt i de unges fortællinger en række problemstillinger i forhold til netop relationen mellem bruger og medarbejder, hvor rollerne bliver uklare og vanskelige at håndtere for de unge. Empirisk træder der i de unges fortællinger situationer frem, hvor de ikke oplever at blive anerkendt for den værdi, de har for fællesskabet og deres omsorg for et fælles mål.

"...der er noget forvirring, når vi skal ud at holde oplæg, så må man som deltager ikke køre med medarbejderne, jeg synes, det er lidt mærkeligt... [..]... det giver ingen mening, nogle gange er jeg lidt forvirret, om jeg er kollega, eller hvad er det for en relation, vi har? Jeg er jo ambassadør, holder oplæg og er på chatten. Er vi så kolleger? Det kunne jeg faktisk godt tænke mig at få defineret, for jeg føler det ikke ligeværdigt, og det synes jeg er vigtigt, at vi er ligeværdige... [..]...hvad er jeg egentlig? Altså, jeg er jo heller ikke med til medarbejdernes julefrokost. Jeg er inviteret til deltagerens julefrokost men ikke medarbejdernes..."

Ambassadør henviser til, at unge som frivilligt arbejder i chatrådgivningen og holder oplæg om deres erfaringer med gråzoneprostitution, har status af ungeambassadør. I dette udsagn fra en ung beskrives relationen som forvirrende: Er hun bruger eller medarbejder? Hvad dækker en ambassadørstatus over? Hvordan står denne ambassadør position i Liva i forhold til en medarbejder position? Hun efterspørger en mere ligeværdig relation netop i kraft af, at hun bidrager med noget betydningsfuldt for fællesskabet, men ikke føler sig anerkendt i rollen fordi, hun eksempelvis ikke må køre med medarbejderen og ikke bliver inviteret til medarbejdernes julefrokost.

“(En medarbejder red.) havde sendt en besked eller en mail, at (en anden medarbejder, red.) har sagt, at hun ikke skulle trække for meget i mig lige nu (i forhold til oplæg om gråzoneprostitution, red.), fordi jeg var i gang med et forløb med hende. Men jeg havde selv sagt til hende, at jeg gerne ville lave de der oplæg...[.]...så hvad er min rolle? Det er jo helt op til mig selv med de oplæg...[.]... Jeg synes, det er rart, jeg har samtaler med hende, men det er også svært for mig f.eks. at sidde og sige, at jeg har dummet mig samtidig med, at jeg skal ud at holde oplæg med hende ugen efter. Det virker jo heller så godt for mig...[.]...en kollega, jeg er i terapi hos...”

I dette udsagn peger en ung på oplevelsen af, at Livamedarbejderen reelt har magten til at beslutte, om den unge skal være en del af oplægs aktiviteterne ud fra medarbejderens vurdering af, hvad den unge måske magter eller ikke magter. Den unge pointerer, at det reelt er hendes egen beslutning at lave oplæggene, men Livamedarbejderens besked skaber alligevel usikkerhed i forhold til ambassadørrollens status og retten til selv at bestemme.

Empirisk træder det magtfulde møde i socialt arbejde frem som Livamedarbejderens positionering af Livabrueren i den forstand, at Livamedarbejderen har magten til at betydningsfylde ambassadørrollen. Det er også Livamedarbejderen, der har magten til at beslutte, hvad der måske er bedst for Livabrueren. Selv om det er i omsorg for Livabrueren, så bliver det en beslutning, hvor magten så at sige viser sig bag om ryggen på Livamedarbejderen og får betydning i relationen mellem Livabruer og Livamedarbejder.

Disse empiriske eksempler viser, hvordan magt ikke bare er legal myndighedsudøvelse, som kan afgrænses i forhold til socialt arbejde i den offentlige forvaltning, men et langt mere flertydigt og indgribende forhold (Järvinen et al., 2002; Ghosh, 2007). En allesteds værende kontrol i det stille, som får brugerne til at forstå sig selv, deres væren og handlen på en bestemt måde (Ghosh, 2007; Christensen og Jensen, 2001; Järvinen et al., 2002), og hvor man i Livas praksis risikerer ikke at anerkende brugerne for den værdi, de har for fællesskabet.

Empirisk træder Livabrugernes handlekraft og en form for modmagt frem i den forstand, at de i deres deltagelse i denne undersøgelse påpeger magtforholdet og

deres oplevelse af, hvad der sker i relationerne. I dialektikken mellem de forskellige former for magt og handlekraft, der empirisk træder frem i relationen mellem Livabrugere og Livamedarbejdere opstår potentialet for en genfortolkning af en anerkendende praksis. En praksis, hvor ikke bare Livamedarbejderne definerer praksis i et Livafællesskab mellem Livamedarbejdere og Livabrugere, men hvor Livabrugere og Livamedarbejdere sammen kan blive klogere på den situation, de står i. Hvor solidaritet empirisk og analytiske viser sig som en gensidig anerkendelse af den værdi både Livabrugere og Livamedarbejdere har for Livafællesskabet.

Opsamling

Indikatorer for god praksis er i Livabrugernes fortællinger en oplevelse af at blive **set, grebet og rummet** i den forstand, at de i mødet med Liva får **adgang til et nærvær i tid og rum** i forhold til det, der umiddelbart viser sig både indholdsmæssigt i det, der konkret fortælles og de følelser, det tager med sig. Uden Livabrukerne føler sig presset hverken i forhold til et tidsaspekt eller, at deres fortællinger skal passe ind i en bestemt forståelsesramme.

Livabrukerne beskriver, hvordan de føler sig anerkendt i den forstand, at **det er deres ord, erfaringer, oplevelser og behov, der er interesse for**. De bliver mødt af mennesker, som **tager deres livsomstændigheder alvorligt, lytter og bekræfter dem** i, at det, de har oplevet, det skal ingen opleve, at deres reaktioner er helt normale, når man har oplevet det, de har oplevet. Der er andre, som har oplevet det samme. De **svære følelser og reaktioner valideres**, og de blive **mødt som moralsk tilregnelige mennesker** (Højlund og Juul, 2015) med ret til at blive lyttet til, hørt og taget alvorligt. Livamedarbejdernes fordømmelse af det, Livabrukerne har oplevet giver **adgang til et håb, der udvider grænserne for, hvad der er muligt**.

Livabrukerne fortæller, hvordan de får adgang til **viden om senfølger** og at **mærke både det, der fungerer godt og det, der er svært**. De erfarer i mødet med Liva en **accept af de følelser og reaktioner, der er Livabrugernes virkelighed**, selvom det kan være uhensigtsmæssigt, voldsomt og kaotisk, så kan Liva rumme det. Et **safe space** hvor *"...ingen forventer, man kan blive fikset på en dag..."*

I samtalerne skabes der **tillid og fortrolighed**, som over tid giver **adgang til bearbejdning af de voldsomme oplevelser, de svære følelser og reaktioner** i håndteringen af hverdagslivets udfordringer, krav og forventninger.

I mødet med Liva beskriver Livabrukerne, hvordan de får **adgang til at få øje på sig selv, forståelse og accept af sig selv** som et element i bearbejdningen af det voldsomme og svære. En central mekanisme i Livabrugernes fortællinger er i denne sammenhæng **at blive spejlet af medarbejderne og spejle sig i andre Livabrukers følelser og reaktioner**. Centralt i dette er **friheden og rummet til at udtrykke følelser og behov og adgangen til at forstå mekanismerne bag de svære følelser**

og reaktioner. Valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner træder empirisk og analytisk frem som en central mekanisme i Livas praksis og forudsætning for, at Livabrukerne reelt kan tage ejerskab i eget liv.

Centralt i relations arbejdet og indikator for god praksis er **tilgængelighed**. Livabrugernes liv er ofte og særligt i begyndelsen af et forløb hos Liva præget af kaos i den forstand, at de i perioder kan have svært ved at opretholde kontakten som en del af "normale" hverdagsrutiner på grund af de svære følelser og reaktioner, der knytter sig til senfølger forbundet med de voldsomme traumatiserende oplevelser.

Tilgængelighed træder empiriske frem i Livabrugernes fortællinger som en grundlæggende oplevelse af **altid at være velkommen, ikke føle sig afvist og have adgang til hjælp, når behovet er der**. Det viser sig empirisk i forskellige former for tilgængelighed. Det er erfaringer fra **Livamedarbejdere, som ringer eller skriver for at høre, hvordan det går** og en oplevelse af, at **Livamedarbejderne aldrig er længere væk end en telefonopringning eller en tekstbesked**. For nogen er det en erfaring med, at man altid kan **møde op i Livas lokaler enten fordi, man har brug for en snak med en medarbejder, eller man har brug for at være i nærheden af nogen, som kan rumme én**. Det er **en praksis uden sanktioner og løftede pegefingre**. Det er en oplevelse af **imødekommenhed og venlighed og en høj grad af bevidsthed og opmærksomhed i forhold til, at Livabrukerne er sårbare og ofte i så meget kaos**, at der ikke skal så meget mere end en receptionist, der ikke lyder venlig i telefonen eller en Livamedarbejder, som glemmer at smile, så er Livabrukeren på vej ud ad døren igen.

Livabrukerne beskriver, hvordan de oplever at blive **mødt som mennesker, der har ret til noget**. De beskriver relationen med Livamedarbejderne som et forhold, der bygger på Livabrugernes ret til **at blive hørt**. Ret til **deres egne ord og forståelser** af deres livsomstændigheder, behov og forestillinger om fremtiden. Ret til **behandling og støtte i bearbejdningen af de voldsomme oplevelser**. Ret til **økonomisk hjælp, rådgivning og vejledning**. Ret til at **nogen kæmper sammen med dem i sikringen af deres rettigheder**.

Livabrukerne fortæller, at de i Liva får **adgang til Livamedarbejdere, som har overblik og indsigt i forhold, hvilke rettigheder Livabrukerne har, og hvordan de får adgang til den hjælp og støtte, de har ret til**. Samtidig fortæller Livabrukerne, at de oplever Livamedarbejdernes indsats som en **hjælp og støtte i forhold til selv at træffe de for Livabrukeren bedste beslutninger og handle i forhold til de beslutninger**. En relation hvor Livabrukeren allerede i udgangspunktet er herre i eget hus.

Fællesskaberne forstået som fællesskab med andre Livabrugere såvel som mellem Livabrukerne og Livamedarbejderne træder empirisk frem som et centralt element i en god praksis. Empirisk træder fællesskaberne med andre Livabrugere i

Livabrugernes fortælling frem både som et formelt fællesskab og et mere uformelt fællesskab.

Et formelt fællesskab i den forstand, at **gruppeaktiviteterne** beskrives som **et terapeutisk rum, hvor der gives adgang til bearbejdning af negative tankemønstre sammen med andre Livabrugere**, som også bærer på og kæmper med voldsomme oplevelser. **Et formelt terapeutisk rum, hvor man ikke føler sig forkert og alene.**

Et uformelt fællesskab i den forstand, at der beskrives et **frirum eksempelvis i LivaShelter om aftenen, når børnene er puttet eller LivaRehabs fællesspisning**, hvor Livabrukerne mere uformelt end i den formelle kontakt med Livamedarbejderne **føler sig rummet i en samhørighed med hinanden**, hvor de **i samtaler med hinanden bliver klogere på sig selv og den situation, de befinder sig i**. De bliver bekræftet i, at de har gjort det rigtige ved at fjerne sig fra de voldsomme oplevelser og søge hjælp. **De bliver vigtige for hinanden, bryder isolation og ensomhed.**

Livafællesskabet forstået som det fællesskab, der empirisk træder frem som et fællesskab mellem Livabrugere og Livamedarbejdere, viser sig empirisk som **Livabrugernes frivillige deltagelse i Livas forskellige aktiviteter** eksempelvis som rådgiver i den åbne anonyme rådgivning. Empirisk og analytisk træder Livabrugernes deltagelse i Livafællesskabet frem som **en oplevelse af at være betydningsfuld for Livafællesskabet i omsorgen for et fælles mål**. Samtidig fortæller Livabrugere, at det også er en måde at bevare en kontakt med Livamedarbejderne i behovet for kontakt i hverdagen. Fordi der længe kan være behov for støtte i forebyggelsen og bearbejdningen af automatiske krisereaktioner i pressede situationer også efter, at et forløb hos Liva formelt er afsluttet.

Fælles for de forskellige former for fællesskaber er, at de analytisk kan tolkes som en mulighed for overskridelse af en negativ selvforståelse, frigørelse af sindet (hooks, 2003) og social værdsættelse i en anerkendelse af hinanden som moralsk tilregnelige mennesker, der har en værdi for fællesskabet (Højlund og Juul, 2015).

Analytisk kan der samtidig argumenteres for, at Livafællesskabet empirisk træder frem som en form for uformelt **efterværn** i forhold til støtte, forebyggelse og bearbejdning af krisereaktioner i hverdagen efter et endt forløb. Det er dog uklart, hvordan det praktiseres: hvem og hvordan får man adgang til hvilke aktiviteter i Livafællesskabet?

Ikke alle Livabrugere er opmærksomme på disse muligheder for frivillig deltagelse i Livas aktiviteter. Ud fra Livabrugernes fortællinger er der en formodning om, at det kan være personafhængigt forstået på den måde, at det afhænger af, om en Livamedarbejder har informeret om mulighederne og eventuelt inviteret Livabrukeren ind i aktiviteterne. Der kan således argumenteres for, at det reelt er op til den enkelte

Livabruget at finde ud af kulturen i forhold til, hvordan man også efter endt forløb hos Liva bliver en del af et Livafællesskab, har værdi for fællesskabet og adgang til den støtte, fællesskabet også kan være i forhold til krisereaktioner og ønsket om at bevare grebet og magten i eget liv. Samtidig risikerer Livamedarbejderne reelt at udgøre en form for gatekeeper

De empiriske analyser viser, at medarbejderne har magten til at betydningsfylde de roller og det råderum, Livabruget har som frivillige, men medarbejderne synes også reelt at have magten til at beslutte, hvem der har adgang til aktiviteterne. Fraværet af formelle beskrivelser og retningslinjer for, hvem der har adgang til og kan deltage i Livafællesskabets aktiviteter, den sociale værdsættelse, støtte og hjælp dette fællesskab kan være efter et endt forløb i Liva risikerer at udfordre en grundlæggende forestilling om Liva som et solidarisk fællesskab.

Det, der i Livabrugernes fortællinger gør en forskel, kan ikke reduceres til en konkret relation, aktivitet, situation eller afgrænset tidsperiode. Det er **en proces sammensat af mange forskellige indsatser og aktiviteter, hvor forskellige processer og mekanismer: tiden, rummet, nærværet, det relationelle, tilgængeligheden, samtalerne, fællesskaberne, erfaringerne i forhold til at have ret til noget, valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner forbindes og skaber i forandring i mødet mellem de forskellige aktører.** Hvor det tværfaglige viser som Livabrugernes adgang til forskellige indsatser og aktiviteter i et samarbejde mellem Livabruget og de forskellige Livamedarbejdere i tilrettelæggelsen af indsatserne.

Kapitel 6: Konklusion og anbefalinger

Målgruppen for Livas praksis er mennesker i forskellige aldre, køn og etnicitet, som bærer på ofte gentagne traumatiserende oplevelser på grund af fysisk og psykisk vold i nære relationer. De sociale problemer viser sig som en række senfølger efter seksuelle overgreb og vold, angst, depression, selvskaide, misbrug, ofte ringe uddannelse og ordinære beskæftigelseserfaringer, økonomisk pres, svage familierelationer og parforholdskonflikter.

Livas praksis bygger på en feministisk etik i en forståelse af, at faktorer som køn, seksualitet, etnicitet, økonomisk og kulturel baggrund, sociale og kulturelle udtryksformer, fysisk og psykisk handicap har en indflydelse på, hvilke udfordringer man mødes af i livet, og hvilke muligheder man har for at handle på dem.

Centralt i Livas problemforståelse er ikke kun Livabrugernes individuelle reaktioner, de sociale problemers umiddelbare fremtrædelsesformer og konsekvenser i forhold til velfærdssamfundets krav og forventninger. Der trækkes i den feministiske etik på et intersektionalitets perspektiv i forståelsen en sensitiv og multi-dimensionel forståelse af de sociale problemer. Livas praksis bygger på den præmis, at de mennesker, der henvender sig til Liva, i mødet med de sociale systemer fastholdes eller er i risiko for fastholdelse i en stigmatiseret og undertrykt position i samfundet.

Der er implicit i Livas problemforståelse en kritik af de sociale systemer, der forhindrer mennesket i at realisere sig selv og en forestilling om Livas praksis som et kritisk moderne institutionelt alternativ til den rehabilitering, rådgivning, behandling og støtte, der tilbydes i mere traditionelle rådgivnings- og behandlingssystemer. Centralt i forhold til denne kontekst og institutionelle ambition er et normativt anerkendelsesideal (Højlund og Juul, 2015), som i Livas praksis er en betingelse for godt socialt arbejde. Anerkendelsesidealet er i Livas beskrivelse af praksis en grundbetingelse for overhovedet at få Livabrukerne i tale, reducere modstand og for, at de kan opnå ejerskab til de forløb, der sættes i værk.

Målsætningen for Livas praksis er realiseringen af det enkelte menneskes styrker og det for Livabrukeren gode liv. Sikre de bedste vilkår for, at Livabrukeren kan tage ejerskab og opnå handlekraft i eget liv ved at have fokus på styrker og ressourcer samtidig med, at der er plads til at italesætte det, der ikke fungerer, er svært og et ønske om at forandre gennem rådgivning og behandling, omsorg og støtte.

Empowerment i et ikke-fordømmende og solidarisk miljø er centralt i Livas beskrivelse af deres eksistensberettigelse. Empowerment forstået som hjælp til Livabrukerne i opnåelsen af handlekraft og beslutningsmagt i deres liv ved at reducere konsekvenserne af sociale og personlige hindringer for at udøve magt og øge den enkeltes og gruppens handlekapacitet og selvtilid.

Rehabilitering defineres af Liva som en helhedsorienteret indsats, der bygger på en multi-dimensionel socialfaglig analyse, hvor den enkelte Livabruger i samarbejde med forskellige Livamedarbejdere tilrettelægger og gennemfører et forløb. Hvor Livabrugeren får mulighed for at opnå og opretholde fysisk, psykisk og social formåen ud fra den enkeltes egne behov, styrker, ressourcer og forestillinger om det gode liv. En proces, der ikke kan afgrænses til konkrete relationer, aktiviteter, situationer eller tidsperioder.

En helhedsorienteret, tværfaglig indsats der knytter sig til en række forskellige forløb og ydelser, hvor rådgivning, social behandling, støtte og omsorg er omdrejningspunktet, og hvor de forskellige fagpersoner i Liva samarbejder med Livabrugerne i forhold til tilrettelæggelsen af de konkrete indsatser.

I mødet med Livas praksis fortæller Livabrugerne om forandringer i deres liv både i relation til en personlig arena og i relation til en samfundsrettet arena. I forhold til den personlige arena beskriver Livabrugere mødet med Liva som et skelsættende vendepunkt i deres liv i den forstand, at de erfarer muligheden for at genvinde en form for kontrol over deres liv. De begynder at mærke deres behov og tro på, at de har en berettigelse som de mennesker, de er med det liv, de har levet. Det, der er sket med dem og de drømme, de har for fremtiden. De føler sig mødt og set i det, de har været igennem og det, der er svært for dem.

Deres personlige fortællinger, ord og forståelser gives værdi og betydning i forståelsen af de sociale problemer. Traumer bliver anerkendt som andet og mere end individuelle psykopatologiske reaktioner, der manifesterer sig som en række psykosociale problemer i mødet med samfundets krav og forventninger. Det er sket for Livabrugeren og har betydning for Livabrugeren.

Livabrugernes fortællinger om, hvilken betydning mødet med Liva har haft kan tolkes som en oplevelse af at blive mødt og anerkendt som et autonomt menneske, der tillægges moralsk tilregnelighed (Højlund og Juul, 2015) og har ret til at give udtryk for egne forståelser, behov og forestillinger.

Værdsættelsen, troen på, at de er elskværdige, moralsk tilregnelige og har noget at bidrage med højner Livabrugernes selvtægtelse. For nogen betyder det, at de er blevet bedre til at sætte grænser overfor mennesker, som ikke behandler dem ordentligt. Mens andre har genetableret relationer eller kommet tættere på mennesker, som betyder noget for dem.

Centralt i Livabrugernes fortællinger i forhold til en samfundsrettet arena er drømmen om en fremtid, hvor man er en del af et fællesskab, uddannelse og beskæftigelse. Livabrugere fortæller, hvordan mødet med Liva har givet dem håb, styrke og selvtægtelse i realiseringen af disse drømme. Det er i denne proces ikke alle, som kan få øje på en fremtid med uddannelse og beskæftigelse som en realistisk mulighed.

Men det betyder ikke, at de ikke opfatter sig selv som et aktivt menneske, der kan bidrage til et fællesskab med det, de formår. Centralt i Livabrugernes fortællinger er en bevægelse væk fra isolation og ensomhed, hvor de mærker behovet for og lysten til at være en del af et fællesskab, have betydning og give noget tilbage.

Samtidig beskriver Livabrukerne en virkelighed, hvor de dagligt lever med forskellige grader af automatiske krisereaktioner i pressede situationer. Hvor de også efter et endt forløb i Liva har behov for hjælp i forebyggelsen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner. Livabrugere fortæller, hvordan mødet med omverdenen i en almindelig hverdag kan aktivere krisereaktioner. Hvordan de eksempelvis i mødet med uddannelses- og beskæftigelsessystemets stemme, institutionelle viden og mening (Monrad og Danners, 2022) kan miste grebet om sig selv og kommer til at *"løbe rundt som hovedløse høns"* i internaliseringen af systemets krav og forventninger.

De problem- og løsningsforståelser, der for Livabrukerne er adgang til i uddannelses- og beskæftigelsessystemet, synes i højere grad at bidrage til en vedligeholdelse af Livabrugernes problemer end til løsningen. Fordi disse forståelser i Livabrugernes fortællinger empirisk og analytisk træder frem som en risiko for aktivering af ofte invaliderende krisereaktioner.

For Livas målgruppe kan senfølgerne, angsten og aktivering af nedarvede krisereaktioner i pressede situationer og perioder i livet være en trofast følgesvend langt frem i livet. Centralt i Livabrugernes effektivurderinger træder således også en forståelse af rehabilitering frem som en proces, der ikke kan afgrænses til konkrete kontekster, situationer, indsatser eller tidsperiode. En rehabiliteringsproces, der rækker langt ud over Livas institutionelle kontekst.

Livabrukerne peger i deres respons på nødvendigheden af, at de sociale problemer begribes som andet og mere end velfærdsproblemer. Problemerne har en betydning for det liv, der er Livabrukerens. Betydningen og konsekvenserne af problemerne rækker langt ud over en snæver velfærdsforståelse, hvor der i både problem- og løsningsforståelserne primært er fokus på konsekvenserne af problemerne i Livabrukerens interaktion med samfundet.

I den empiriske undersøgelse af retningsgivende viden for god praksis træder intersektionalitets perspektivet frem i Livabrugernes fortællinger som Livamedarbejdernes grundlæggende og autentiske interesse for det enkelte menneskes unikke fortællinger fra et levet liv, hvor den enkelte Livabrukers livsomstændigheder, erfaringer, oplevelser og behov bliver taget alvorligt, har værdi og gives mening.

Mødet, samtalerne og den relationelle kontakt mellem Livabrukeren og Livamedarbejderne træder empirisk frem som omdrejningspunktet i denne autentiske interesse, hvor indikatorer for god praksis empirisk viser sig som en oplevelse af nærvær, tillid og fortrolighed i både tid og rum, at blive set, grebet og rummet. Hvor Livabru-

gerne oplever at blive mødt som et moralsk tilregneligt menneske (Højlund og Juul, 2015) i en anerkendelse af voldsomheden i og betydningen af de oplevelser, de har været udsat for, accept, validering og adgang til bearbejdning af oplevelserne, de svære følelser og reaktioner. Valideringen af de svære følelser og reaktioner træder empirisk og analytisk frem som en central mekanisme i Livas praksis og forudsætningen for, at Livabrukerne reelt er i stand til at tage ejerskab i eget liv, opnå handlekraft og beslutningsmagt.

Liva beskrives som et *safe space*, hvor en indikator for god praksis empirisk træder frem som, at der ikke er nogen forventninger om, at "*man kan blive fikset på en dag...*". Et sted hvor man kan komme, som man er, reagere som man gør lige der, hvor man er den dag med det kaos, det også kan være uden sanktioner og løftet pegefingre. Friheden og rummet til at udtrykke følelser og reaktioner, fordi Livabrukerne ved, at Livamedarbejderne kan rumme det, ved noget om senfølger og kan hjælpe Livabrukerne med at forstå de svære følelser og reaktioner.

En indikator for god praksis er i Livabrugernes fortællinger, at de har adgang til at få en større forståelse for og accept af sig selv. En central mekanisme i denne proces er, at deres følelser og reaktioner valideres og spejles af Livamedarbejderne i den forstand, at Livamedarbejderne så at sige siger, hvad de ser i kontakten med Livabrukerne. Livabrukerne fortæller også, at de i Liva har adgang til spejle sig i andre Livabrukeres følelser og reaktioner. I denne sammenhæng træder friheden og rummet til at udtrykke følelser og reaktioner i en samhörighed med de andre Livabrugere frem som et centralt forhold i en god praksis i arbejdet med Livas målgruppe.

Indikator for god praksis med Livas målgruppe er Livabrugernes oplevelse af tilgængelighed. Empirisk træder tilgængelighed frem i forskellige former. Det handler helt overordnet om venlighed og imødekommenhed. Livabrukerne beskriver vigtigheden af at føle sig velkommen, at Livamedarbejderne viser, at de interesserer sig for dem ved eksempelvis at kontakte dem, hvis det er lang tid siden, der har været kontakt. Nogle Livabrugere beskriver tilgængelighed som en oplevelse af, at Livamedarbejderen ikke er længere væk end en telefonopringning eller tekstbesked, når de har behov for at få kontakt med en Livamedarbejder. For andre er det en oplevelse af, at de altid kan møde op i Livas lokaler enten fordi, man har brug for en snak eller fordi, man har brug for at være i nærheden af nogen, som kan rumme én.

Indikator for god praksis er Livabrugernes oplevelse af at blive mødt som et menneske, der har ret til noget. Ret til at blive hørt, ret til deres egne fortællinger, ord og forståelser. Ret til behandling, støtte og bearbejdningen af de voldsomme oplevelser. Ret til økonomisk hjælp, rådgivning og vejledning. Ret til at nogen kæmper sammen med dem i sikringen af deres rettigheder.

I Liva møder Livabrukerne medarbejdere, som har overblik og indsigt i forhold til, hvilke rettigheder Livabrukerne har, og hvordan de får adgang til den hjælp og

støtte, de har ret til. Livabrugere fortæller, at disse forhold giver dem mulighed for at træffe de beslutninger, der er bedst for dem og handle selvstændigt i forhold til disse beslutninger.

Både formelle og uformelle fællesskaber træder empirisk og analytisk frem som indikator for god praksis i den forstand, at det er en mulighed for overskridelse af en negativ selvforståelse, frigørelse af sindet (hooks, 2003) og social værdsættelse i Livabrugernes anerkendelse af hinanden som moralsk tilregnelige mennesker, der har en værdi for fællesskabet (Højlund og Juul, 2015).

Det formelle fællesskab identificeres empirisk i Livabrugernes fortællinger som gruppeaktiviteter, hvor der skabes et terapeutisk rum og adgang til bearbejdning af negative tankemønstre sammen med andre Livabrugere. Et terapeutisk rum, hvor Livabrugere ikke føler sig forkert og alene men kan spejle sig i hinandens oplevelser, følelser og reaktioner.

Det uformelle fællesskab beskrives af Livabrugere som et frirum eksempelvis i LivaShelter, når kvinderne om aftenen mødes og i samtaler med hinanden bliver klogere på sig selv og den situation, de befinder sig i. Eller omkring LivaRehabs fællesspisning hvor der også opstår en følelse af at blive rummet i en samhørighed med hinanden og en mulighed for at bryde isolation og ensomhed. Fællesskaber, hvor Livabrugere bliver vigtige for hinanden.

Livafællesskabet mellem Livabrugere og Livamedarbejdere, hvor Livabrugere træder ind i anden rolle som frivillig eksempelvis i den åbne anonyme rådgivning eller bidrager med oplæg om deres liv i formidlingen af viden om Livas arbejde, træder empirisk også frem som en form for efterværn. Hvor Livabrugere også efter endt forløb ud over deres deltagelse i frivilligt arbejde samtidig har adgang til den støtte og omsorg, Livafællesskabet kan være i forebyggelsen og bearbejdningen af hverdagens krisereaktioner i pressede situationer.

Rehabiliteringsprocessen træder i sin helhed empirisk og analytisk frem som en proces sammensat af mange forskellige indsatser og aktiviteter, hvor forskellige elementer, processer og mekanismer: tiden og rummet, det relationelle nærvær, tilgængeligheden, fællesskaberne og samhørigheden, retten til noget, valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner forbindes og skaber forandring i Livabrugernes møde med forskellige Livamedarbejdere og aktiviteter i rehabiliteringsforløbet.

Anerkendelsesidealet er i Livas beskrivelse af praksis en grundbetingelse for overhovedet at få Livabrugere i tale, reducere modstand og for, at de kan opnå ejerskab til de forløb, der sættes i værk. Denne antagelse bekræftes empirisk i den forstand, at Livabrugere fremhæver betydningen af, at de voldsomme traumatiserende oplevelser og krænkelser anerkendes, tages alvorligt og gives betydning i kraft af

Livabrugernes egne ord, fortællinger og forståelser. Livabrukerne erfarer, at de som mennesker har værdi og betydning for andre mennesker og fællesskaber. De erfarer, at de har ret til at blive hørt og taget alvorligt, ret til hjælp, støtte og behandling.

Centralt i anerkendelsesidealet er en kritik af forhold i samfundet, som krænker menneskelivet og forhindrer mennesket i at realisere sig selv og er i Livas praksisforståelse en forudsætning for godt socialt arbejde. Anerkendelsesidealet knytter sig til et kritisk moderne perspektiv i socialt arbejde og en anerkendelse af mange forskellige dimensioner af undertrykkelse i form af såvel klassebaserede og ulighedsskabende mekanismer som identitetsbaserede former for undertrykkelse.

Livas praksis trækker i problem- og løsningsforståelserne samtidig på en forståelse af sociale problemer som noget, der opstår og løses i interaktionen, kontakten og samspillet mellem mennesker og systemer, hvor der i Livas praksis er fokus på Livabrugernes styrker og ressourcer i disse interaktioner. Der træder et kritisk moderne og interaktionistisk styrke perspektiv frem i Livas sociale arbejde, som forholder sig kritisk til individualiserede psykologiske forståelser af sociale problemer, hvor både årsagerne til problemerne og løsninger skal findes hos det enkelte menneske.

Samtidig træder valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner empirisk og analytisk frem som centrale mekanismer i Livas praksis og forudsætning for, at Livabrukerne reelt er i stand til at tage ejerskab i eget liv, opnå handlekraft og beslutningsmagt. En tilgang til validering og bearbejdning som trækker på et både kognitivt og psykodynamisk perspektiv i socialt arbejde i den forstand, at skematerapien integrerer elementer fra både den psykodynamiske og kognitive behandling. I denne tilgang får Livabrukerne adgang til at komme i kontakt med deres følelser, forstå deres følelser og reaktioner, opnå følelsesmæssig lindring og lære praktiske, aktive måder at skabe bedre valg i forhold til mulige reaktioner i fremtiden (Young et al., 2006).

Dette psykologiske perspektiv fremgår ikke af de institutionelt dominerende og skriftligt formidlede forestillinger om praksis. Det er et perspektiv, som viser sig empirisk i Livabrugernes fortællinger og mine samtaler med medarbejderne. En kritik i forhold til Livas programteori, som den viser i de skriftlige kilder, kan i den sammenhæng være, at man i de institutionelt dominerende forestillinger om praksis i højere grad har haft fokus på betydningen af teoretiske forståelser af intersektionalitet og anerkendelse i forhold til, hvordan målgruppens problemer forstås, og hvad der teoretisk gør en forskel og i mindre grad, hvad det betyder i forhold til den institutionelle praksis. Det vil sige, hvordan det gøres og kommer til at ske i praksis.

Det betyder ikke, at det ikke lykkes. Det betyder, at der empirisk viser sig noget i Livabrugernes fortællinger, jeg ikke kan få øje på i de institutionelt dominerende og skriftligt formidlede forestillinger om praksis (programteorien). Når jeg så i mine samtaler med både Livabrukerne og Livamedarbejderne undersøger, hvad det er,

der empirisk viser sig, træder det psykologiske (gestaltterapeutisk) perspektiv frem. Jeg har samtidig mødt Livamedarbejdere, som siger, at de på den ene side ikke har metodefrihed, men på den anden side heller ikke rigtig ved, hvilke metoder de reelt bør anvende. Det bliver ofte op til den enkelte at finde en vej i praksis ud fra målsætningen om, at forløbene skal være individuelt tilrettelagt, samtidig med, at der er et institutionelt normativt retningsgivende ideal. Der synes således at være et behov for i forlængelse af både denne undersøgelse og Livamedarbejdernes efteruddannelse at arbejde mere målrettet med italesættelsen og synliggørelsen af, hvordan der reelt arbejdes i praksis. Hvordan gør man intersektionalitet, anerkendelse og empowerment? Hvordan kommer det til at ske?

Resultaterne af denne undersøgelse peger på et behov for at Liva i udviklingen af praksis arbejder målrettet med en mere bevidst italesættelse og synliggørelse af omsætningen af de forskellige teoretiske forståelser af målgruppens sociale problemer: hvordan gør man intersektionalitet, anerkendelse, styrke og handlekraft i praksis? Hvordan kommer det til at ske? Teoretiske forståelser som i praksis ikke er modstridende men gensidigt afhængige i forhold til Livas målsætninger.

Livafællesskabet træder empirisk og analytisk frem som centralt i Livabrugernes oplevelse af social værdsættelse i den forstand, at de som frivillige i deltagelsen og opgaveløsningen i Livas forskellige aktiviteter føler sig betydningsfulde for fællesskabet i omsorgen for et fælles mål. Livafællesskabet opstår der, hvor Livamedarbejderne og Livabrukerne mødes i en relation, der synes at bryde med forestillingerne om en bruger – medarbejder relation. Hvor rollerne på en eller anden måde forandres. Hvor man måske også er en form for kolleger eller ligeværdige aktører i en fælles sag. Men hvor Livabrukerne samtidig fortæller, at Livafællesskabet også giver dem adgang til hjælp og støtte i håndteringen, forebyggelsen og bearbejdningen af hverdagens krisereaktioner i pressede situationer også efter et formelt endt forløb i Liva.

Empirien peger samtidig på, at Livabrugere oplever, at det reelt er Livamedarbejderne, som har magten til at betydningsfylde de roller, Livabrukerne får i Livafællesskabet. Ligesom at brugerrollen betyder, at Livamedarbejderne reelt også har magten til at beslutte i hvilket omfang, Livabrukeren skal deltage i opgaveløsningen. Livabrukerne erfarer også, at de ikke har de samme privilegier som Livamedarbejderne. Eksempelvis inviteres de ikke med til Livamedarbejdernes julefrokost men Livabrugernes julefrokost. Det synes samtidig uklart, hvem der reelt har adgang til Livafællesskabet, og hvordan man får adgang.

Der er i udviklingen af praksis omkring forestillingen om Liva som et solidarisk fællesskab og i kraft af Livabrugernes empiriske respons på magtforholdene et potentiale i dialektikken mellem de forskellige former for magt og

handlekraft i forhold til en fælles genfortolkning af praksis omkring et Livafællesskab.

Centralt i Livas forestillinger om praksis, Livabrugernes effektvurderinger og den empiriske undersøgelse af retningsgivende viden for god praksis træder der empirisk en forståelse af rehabilitering frem som en proces, der ikke kan afgrænses til konkrete kontekster, aktører, situationer, indsatser eller tidsperiode. En rehabiliteringsproces, der samtidig for mange Livabrugere rækker ud over det forløb, der formelt i forhold til finansiering gives adgang til i Liva, og langt ud over Livas institutionelle kontekst.

Empirien peger på et behov for at tænke tværfaglighed meget bredere og inddrage flere aktører i udviklingen af en rehabiliteringspraksis på tværs af forskellige institutionelle kontekster i forhold til Livabrugernes behov for hjælp og støtte i håndteringen, forebyggelsen og bearbejdningen af automatiske krisereaktioner, realisere og bevare en oplevelse af kontrol og handlekraft i eget liv.

Der er viser sig samtidig et behov for en form for efterværn, hvor Livabrukerne har adgang til et fællesskab, hvor de kan få hjælp og støtte, når behovet viser sig. Der kan i indikatorerne for god praksis findes inspiration til, hvordan sådan et fællesskab kan forme sig. Men centralt er både anerkendelsen, valideringen og bearbejdningen af de svære følelser og reaktioner, og social værdsættelse i den forstand, at Livabrukerne også har behov for at føle sig betydningsfulde for et fællesskab i omsorgen for et fælles mål.

Empirisk og analytisk træder der en praksis frem, som stiller store krav til Livamedarbejdernes personlige dømmekraft. Livamedarbejderne skal i relations arbejdet være i stand til at mobilisere stærke empatiske evner, sindsro og tålmodighed i en respektfuld og vedholdende indstilling (Bak Nielsen, 2020; Belin, 2010). De skal i deres praksis formå at stille både faglige, personlige og menneskelige erfaringer til rådighed, evne at tage både Livabrugeren, sig selv og kollegerne alvorligt i en kontinuerlig refleksion over egen praksis, anskuelser og vurderinger.

Den institutionelle dømmekraft forstået som en slags institutionel faglig-moralsk kode for, hvordan socialarbejderen bør handle over for borgeren (Højlund og Juul, 2015), udvikles og kvalificeres ved en kontinuerlig integration af teoretisk viden, praksis erfaringer, værdier og holdninger på et både personligt og institutionelt niveau (Bak Nielsen, 2020).

For at de erfaringer både ledelsen og Livamedarbejderne gør sig ikke forbliver subjektive oplevelser, holdninger og "synsninger", som ukritisk risikerer at blive et institutionelt bør, men saglige og faglige erfaringer, der kritisk åbner for andre erfaringer og kvalificere både den personlige og den institutionelle

dømmekraft i en professionel kontekst, må både ledelse og medarbejdere til enhver tid have en refleksiv adgang til både teoretisk viden, faglige, personlige og menneskelige kompetencer. Der skal være tid og adgang til et kollegialt rum for refleksion og læring, hvor både ledelse og medarbejder vedvarende stiller erfaringer og refleksioner til rådighed.

Referencer

- Anvik, Cecilie Høj; Gustavsen, Karin og Wrede-Jännti, Matilda (2016) *Hverdagsliv som erfaringsnært perspektiv på unges sårbare livssituation* i Andersen, Trine Wulff; Follesø, Reidun og Olsen, Terje (red.) *Unge, udenforskab og social forandring, Nordiske perspektiver*. Frydenlund Academic, Frederiksberg.
- Bak Nielsen, Vibeke (2017) *Unge på kanten. Et kvalitativt casestudie af en gruppe unge i udsatte positioner, som handler, søger indflydelse og udfordrer det sociale arbejde på den uddannelses- og beskæftigelsespolitiske frontlinje*. Ph.d. afhandling, Aalborg Universitet.
- Bak Nielsen, Vibeke (2020) *EKKOfonden – en moderne totalinstitution*. Aalborg Universitet.
- Belin, Sverre (2010) *Relation før metode*. Akademisk Forlag, København.
- Brox, Ottar (1995) *Praktisk samfunnsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Callewaert, Staf (2001) *På vej mod en generel teori om professionel viden og handlen* i Petersen, Karin Anna (red.) *Praktikker i erhverv og uddannelse*. Akademisk Forlag, København.
- Christensen, Søren og Jensen, Poul-Erik Daugaard (2001) *Kontrol i det stille – om magt og deltagelse*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Dahler-Larsen, Peter (2003) *Idegrundlaget bag virkningsevaluering* i Dahler-Larsen, Peter og Krogstrup, Hanne-Kathrine (red.) *Nye veje i evaluering*. Systime Academic, Århus.
- Eskelinen, Leena og Olesen, Søren Peter (2010) *Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger set fra kontanthjælpsmodtagerens perspektiv*. Akf. København.
- Ghosh, Flora (2007) *Magt og intersektionalitet i socialt arbejde*. Nordisk Socialt Arbeid, nr. 4, 2007 årg. 27: 320-331.
- Ghosh, Flora (2010) *Anerkendelse i socialt arbejde* i Baig, Naveed; Kastrup, Marianne og Rasmussen, Lissi (red.) *Tro, omsorg og interkultur*. Erfaringer fra social- og sundhedsområdet. Hans Reitzels Forlag, København.
- Ghosh, Flora (2016) *Socialt arbejde med mennesker med prostitutionserfaring* i Jensen, Bettina Myggen og Schiermacher, Inge (red.) *Udsatte voksne og socialt arbejde*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Guldager, Jens (2013) *Kundskabsformer og metodeforståelse* i Guldager, Jens og Skytte Marianne *Socialt arbejde. Teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag, København.
- Healy, Karen (2006) *Socialt arbejde i teori og kontekst. En grundbog*. Akademisk Forlag,

København.

Heise, Lori, L. (1998) *Violence Against Women: An integrated, Ecological Framework*. *Violence Against Women*, 4(3): 262-290.

Henriksen, Theresa Dyrvig; Andrade, Stefan Bastholm; Mehlsen, Line; Høyer, Louise Bom og Frøslev-Thomsen, Josefine (2021) *Salg af sex i Danmark 2020. En kortlægning*. VIVE - Det Nationale Forsknings- og analysecenter for velfærd, København

Hooks, Bell (2003) *Teaching Community – a pedagogy of hope*. Routledge, New York.

Holstein, James A. and Gubrium, Jaber F. (2004) *The active interview* i Silverman, David (red.) *Qualitative Research Theory, Method and Practice*. Sage Publications, London.

Hutchinson, Gunn Strand og Olstedal, Siv (2017) *Teoretiske perspektiver i socialt arbejde*. Hans Reitzels Forlag, København.

Hviid Jacobsen, Michael og Kristiansen, Søren (2014) *Hverdagslivet – Sociologier om det upåagtede*. Hans Reitzels Forlag, København.

Høilund, Peter (2006) *Social retfærdighed. Udkast til en retslære for socialt arbejde*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.

Høilund, Peter og Juul, Søren (2015) *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. Hans Reitzels Forlag, København.

Järvinen, Margaretha; Larsen, Jørgen Elm og Mortensen, Nils (2002) *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus Universitetsforlag.

Jensen, Sune Qvotrup og Christensen, Ann-Dorte (2020) *Intersektionalitet – social differentiering og empirisk mangfoldighed*. Tidsskrift for kønnforskning, Vol. 44, Iss.2:104-117.

Juul, Søren (2006) *Solidaritet, anerkendelse og retfærdighed* i Gamst, Birte; Rich, Bente og Schultz-Jørgensen, Per (red.) *Bæredygtig velfærd*. Rapport nr. 2 fra Den alternative Velfærdskommission. Socialpolitisk Forlag, København.

Kartoft, Karen-Inge; Beck, Nina; Eriksen, Sara Bek og Elklit, Ask (2014) *Effekt af behandling – et fokus på senfølger af seksuelle overgreb i barndommen*. Videnscenter for Psykotraumatologi, Syddansk Universitet.

Krogstrup, Hanne-Kathrine (2012) *Sociologisk evaluering – om at designe en kvalitativ sociologisk evaluering* i Antoft, Rasmus; Hviid Jacobsen, Michael; Jørgensen, Anja og Kristiansen, Søren (red.) *Håndværk og horisonter. Tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Syddansk Universitetsforlag.

Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James, A. and Zwi, Anthony, B. (2002) *World report on violence and health*. *Injury Prevention*, vol. 9.

Laursen, Bjarne og Johansen, Katrine Bindsbøl Holm (2020) *Omfang og konsekvenser fysisk og seksuelt partnervold i Vold i familien - mod et mere differentieret fagligt felt* i Oldrud, Helene (red.) *Vold i familien. Viden for fagfolk*. Akademisk Forlag, København.

Livas Årsberetning, 2020 (er ikke tilgængelig online men kan fås ved henvendelse til Liva)

Livas Årsberetning, 2021 https://livarehab.dk/wp-content/uploads/2022/06/Liva_A%CC%8Aarsrapport_for_2021_web2_opslag.pdf

Monrad, Merete og Danneris, Sofie (2022) *Borgerinddragelse som fænomen* i Caswell, Dorte og Larsen, Flemming (red.) *Borgerinddragelse i beskæftigelsespolitikken*. Djøf Forlag.

Månsson, Sven-Axel (2002) *Interaktionistiske perspektiver på studiet af sociale problemer – processer, karrierer og vendepunkter* i Meeuwisse, Anna og Swärd, Hans (red.) *Perspektiver på sociale problemer*. Socialpædagogisk Bibliotek, København.

Oldrup, Helene (2020) *Vold i familien - mod et mere differentieret fagligt felt* i Oldrud, Helene (red.) *Vold i familien. Viden for fagfolk*. Akademisk Forlag, København.

Olesen, Søren Peter (2016) *Narrativ samtale analyse – korte narrativer i interaktioner* i Glavind, Inger Bo; Christensen, Ann-Dorte og Thomsen, Trine Lund (red.) *Narrativ forskning. Tilgange og metoder*. Hans Reitzels Forlag, København.

Patton, Michael Quinn (1997) *Utilization – Focused Evaluation*. Sage Publications, London.

Payne, Malcolm (2005) *Teorier i socialt arbejde*. Hans Reitzels Forlag, København.

Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*, Sage Publications, London.

Rådet for Socialt Udsatte, Årsrapport, 2011 <https://udsatte.dk/udgivelser/aarsrapport-2011>

Saleebey, Dennis (1997) *The Strengths Perspectives in Social Work Practice: Extensions and Cautions*. <http://catherinecrisp.com/wp-content/uploads/2017/01/Saleebey-1996-Cautions-and-extensions.pdf>

Seedat, Soraya; Pienaar, Willem P.; Williams, David and Stein, Daniel J. (2004) *Ethics on Research on Survivors of Trauma*. Current psychiatric reports, Cape Town. https://oconnell.fas.harvard.edu/files/davidwilliams/files/2004-ethics_of_research-williams.pdf

Skytte, Marianne (2007) *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde*. Hans Reitzels Forlag, København.

Svarstad, Hanne (2004) *Evalueringens sociologi*. Sosiologi i dag, 34 (4): 27-48.

Uggerhøj, Lars (1995) *Hjælp eller afhængighed*. Aalborg Universitetsforlag.

Uggerhøj, Lars (2011) *Kan helhedssyn ligesom kartofler gå til det hele? Om helhedssyn og perspektiver i socialt arbejde* i Harder Margit og Nissen, Maria Appel (red.) *Helhedssyn i socialt arbejde*. Akademisk Forlag, København.

Widerberg, Karin (2010) *Med samtalen som udgangspunkt. Om veivalg og kunnskap-muligheter ved intervjuing* i Album, Dag; Nordii, Marianne og Widerberg, Karin (red.) *Metoderne våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Young, Jeffery E.; Klosko, Janet S. and Weishaar, Marjorie E. (2006) *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford Publications, New York.

